

Titel: Studiekammerater og bekendte

Citation: "Studiekammerater og bekendte", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K28*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Tonny Aagaard Olesen; Steen Tullberg, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2012 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-b43-kom-root.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K28

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **d 6^{te} Juli 35** : SK opholdt sig i Nordsjælland fra onsdag den 17. juni til weekenden den 22.-23. aug. 1835; under opholdet boede han på Gilleleje Kro. Se indledningen til journaloptegnelsen AA:1, fra juli 1835, i SKS 17, 7,2, med kommentar.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 3

◀ **Ven** : P.E. Lind (79,19).

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 4

◀ **Dit Brev af 27^{de} Juni modtog jeg d. 1 Juli** : P.E. Linds brev synes ikke at være bevaret.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 5

◀ **Dagen før jeg reiste** : tirsdag den 16. juni 1835 (77,3).

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 10

◀ **vistnok** : givetvis, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 10

◀ **dit hermeneutiske Collegium** : sigter formentlig til et kollegiehefte med notater fra prof. H.N. Clausens forelæsninger over nytestamentlig hermeneutik. Sådanne 'kollegier', også kaldt 'kollegieabonnementer', blev afskrevet i et større antal og udbudt enten til salg el. til leje. Om den alm. praksis, at de studerende ofte læste 'kollegier' i stedet for at følge den pågældende forelæsningsrække, se fx M.G.G. Steenstrup *Det theologiske Studium ved vort Universitet*, Kbh. 1848, s. 12f.: »Imidlertid maa man ikke tro, at selv de, der benytte den trykte Litteratur og forsømme Forelæsningerne paa Universitetet, derfor aldeles undvære Nyttens af dem; da Examensforholdene med Jernhaand har bundet de Studerende til Forelæsningerne, saa maa alle kjende enhver Docents Behandling af hans Gjenstand. Man er da henvist til de afskrevne Kollegier (...). Omendskjønt Kollegieabonnementerne ikke ere anlagte af Universitetet, eller staa under dets Opsyn, tjene de dog til at fuldstændiggjøre dets Virksomhed og stille sig saaledes ved Siden af Universitets-Bibliotheket og andre Bibliotheker til Studiernes Fremme.« Og videre s. 84: »de før omtalte Kollegieabonnementer ere de Bibliotheker, hvor de forskjellige Udgaver, Aargange af Kathederlitteraturen findes til Udlaan; flere Studerende vide fra Kollegieabonnementerne, hvad Docenterne lære, end fra Universitetets Avditorier.« If. universitetets lektionskataloger forelæste H.N. Clausen over Det nye Testaments hermeneutik i vintersemestret 1826-27, i vintersemestret 1828-29, i sommersemestret 1831, i sommersemestret 1833 og i vintersemestret 1834-35, se *Catalogus praelectionum in Universitate Regia Havniensi* for vintersemestret 1826-27, s. 2, og for sommersemestret 1831, s. 3; *Index lectionum in Universitate Regia Hauniensi* for sommersemestret 1833, s. 3; og *Index lectionum in Universitate Regia Hauniensi / Forelæsninger ved Kjøbenhavns Universitet og den polytechniske Lærestanstalt* for vintersemestret 1834-35, s. 2 / s. 2. Sml. H.N. Clausen *Det Nye Testaments Hermeneutik*, Kbh. 1840, ktl. 468.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 11

◀ **skrive mig til** : fast udtryk i breve: skrive til mig.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 13

◀ **Fiske** : ældre flertalsform af: fisk.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 20

◀ **Skalden** : skallen, karpesfisk af slægten *Leuciscus*, især om arten *Leuciscus rutilus*, den alm. skalle, der har sølvgrå skæl. I Danmark findes skallen mest i søer, moser og åløb samt i flere af de jyske fjorde.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 21

◀ Omstændigheder **kunne**: kan.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 27

◀ **in specie** : lat., i særdeleshed, især.

I trykt udgave: Bind 28 side 77 linje 28

◀ **betegnet** : angivet, anvist.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 1

◀ de **skulle**: skal.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 2

◀ **lagt (...)** paa **Vuggen** : givet i vuggegave.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 2

◀ **en port' epée** : fr., en kårdedusk, en sabelkvast, et felttegn.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 2

◀ **arbejde sig hen til Klarhed over deres Bestemmelse** : sml. følgende passage i journaloptegnelsen AA:12, dateret den 1. aug. 1835: »Det, der egentlig mangler mig, er at komme paa det Rene med mig selv om, *hvad jeg skal gjøre (...)*. Det kommer an paa at forstaae min Bestemmelse, at see, hvad Guddommen egentlig vil, at *jeg skal gjøre*«, SKS 17, 24,9-13.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 3

◀ **derivere** : aflede, bortlede.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 5

◀ **Lygtemænd** : if. folketroen overnaturlige væsner (undertiden genfærd), der ved nattetid med en lygte lokker mennesker efter sig ud i moser el. lignende.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 6

◀ **vinke** : lokker.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 6

◀ **mit Ideal ell. min Karrikatur ... mellem hvilke ... H: Steffens siger, bestandig svinger sig** : hentyder til strukturen i H. Steffens *Caricaturen des Heiligsten* bd. 1-2, Leipzig 1819-21, ktl. 793-794 (if.kvitteret regning af 31. dec. 1836 fra universitetsboghandler C.A. Reitzel (KA, D pk. 7 læg 6) anskaffet af SK den 13. jan. 1836); bd. 2, s. 103. - **H: Steffens**: Henrich Steffens (1773-1845), no.-da.-ty. filosof, naturforsker og forf.; 1804-06 og 1808-11 prof. i Halle, herefter prof. i Breslau og fra 1832 i Berlin.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 12

◀ **som den ene af Sønerne i Evangeliet** : henviser til Jesu lignelse om de to sønner i vingården, Matt 21,28-30: »En mand havde to sønner. Han gik hen til den første og sagde: Min søn, gå ud og arbejd i vingården i dag. Men han svarede: Nej, jeg vil ikke! Bagefter fortrød han og gik derud. Så gik han til den anden søn og sagde det samme til ham. Han svarede: Ja, herre! men gik ikke derud.«

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 30

◀ **Dit Klamerie med Ussing** : sigter til P.E. Linds opsats »Bemærkninger i Anledning af 'Opposition mod Opposition'«, indrykket under mærket »r.« i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 141, den 16. juni 1835, s. 564, med et gensvar fra T. Algreen-Ussing i opsatsen »Yderligere Bemærkninger i Anledning af 'Opposition mod Opposition'« i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 142, den 17. juni 1835, s. 568. Og sigter videre til Linds opsats »Til Hr. Secretair Algreen-Ussing« - ligesom den første opsats indrykket under mærket »r.« - i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 144, den 19. juni 1835, s. 576, med endnu et gensvar fra T. Algreen-Ussing i den lille opsats »Sidste Svar« i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 145, den 20. juni 1835, s. 580. Lind støttede en anonymt fremsat indsigelse mod kancellisekretær T. Algreen-Ussing, fordi han i negativ betydning havde anvendt adjektivet 'brøndumsk' (79,1) i en offentlig tale ved '28. maj festen' på Skydebanen i København. I en længere skåltale for den ægte opposition havde T. Algreen-Ussing talt om tidens modeord 'opposition' og indledningsvis skelnet ml. en ægte og en uægte opposition på følgende måde: »Opposition og Opposition ere to meget forskellige Ting. Der gives en ægte og en uægte Opposition, og dem maa Man ligesaa nøie skjelne fra hinanden, som den ægte og uægte Eau de Cologne; thi der gives ogsaa en brøndumsk Opposition. Det er en uægte Opposition, som er i høieste Grad foragtelig.« Han havde sluttet sin tale med at udbringe følgende skål: »Altsaa en Skaal, mine Herrer, imod den falske Opposition og for den ægte og besindige Opposition, som Talsmand for alle nyttige og virkelige Reformere.« *Kjøbenhavnsposten*, nr. 130, den 2. juni 1835, s. 517f. - '28. maj festen' i 1835, der blev fyldigt omtalt i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 127, den 29. maj, s. 505f., nr. 128, den 30. maj, s. 509-512, nr. 129, den 1. juni, s. 513-516, og nr. 130, den 2. juni 1835, s. 517-519, skulle fejre anordningen af 28. maj 1831, hvorved kongen, Frederik VI, principielt indførte rådgivende provinsialstænder (stænderforsamlinger) i Danmark, som dog først reelt blev indført ved forordning af 15. maj 1834. Sådanne

'28. maj fester' med skåltaler og hyldest af kongen var blevet afholdt siden 1832. – **Ussing:** Tage Algreen-Ussing (1797-1872), da. jurist og liberal politiker; fra 1830 kancellist og fra 1831 kancellisekretær i Det danske Kancelli, foretog 1831-32 med offentlig understøttelse en udenlandsk studierejse.

I trykt udgave: Bind 28 side 78 linje 34

◀ **den Maade ... han svarede den oprindelige Forsvarer af Brøndum ... listige Maade at tage den Sag paa** : sigter til T. Algreen-Ussings (78,34) signerede artikel »Opposition imod Opposition« i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 137, den 11. juni 1835, s. 545f., hvori han svarer på den usignerede opsats »Opposition« i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 135, den 9. juni 1835, s. 539f., der opponerer imod T. Algreen-Ussing for med navns nævnelse at have talt nedvurderende om en hæderlig borger og således gjort sig skyldig i misbrug af trykkefriheden. Efter at have citeret Algreen-Ussings sammenligning af den uægte opposition med den uægte eau de cologne, der kaldes en »brøndumsk« opposition, skriver opponenteren: »Har en *dansk Borger*, hædret for sin Vindskibelighed [driftighed, flid, stræbsomhed] med Danebrogskorset, en Grundeier og en Vælger – (maaskee en af Deputeret *Ussings* egne Vælgere) – forseet sig imod Nationen eller mod dens Repræsentanter ved sine Bestræbelser for at erstatte en udenlandsk Handelsartikel ved en indenlandsk? / Er det – mildt sagt – passende, at en Deputeret festligholder den 28de Mai ved at ville gjøre en driftig Medborger latterlig for de forsamlede Medborgere, ved at misbruge hans Navn og ved at lade haant om hans Virksomhed? / Er den Spiritus, som aander i denne Deel af Toasten, mere *ægte dansk*, end det saakaldte *danske Eau de Cologne*. / (...) Er anførte Tirade af Cancelliesecretair *Ussings* Toast, meddeelt til dette Blad, ikke et Misbrug af Trykkefriheden, og kvalificerer den sig ikke til at anføres som saadant i *det danske Folkeblad*.« – *Dansk Folkeblad* blev udg. af »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug« og red. af »dets Skriftcommittee«; det første nr. udkom den 29. maj 1835. – I sit svar til opponenteren skriver T. Algreen-Ussing bl.a.: »Hvori skal det uhyre Misbrug af Pressen bestaae, som skal indeholdes i hine Ord? Er det maaskee et Misbrug af Pressen, at sammenligne den ægte og uægte Opposition med den ægte og uægte Eau de Cologne? Eller er det et Misbrug, at omtale Hr. Brøndums Eau de Cologne, som uægte? Eller er det et Misbrug, at have dannet et Adjektiv af Hr. Brøndums Navn, og sat brøndumsk istedetfor Hr. Brøndums? Eller er det et Misbrug, at have sammendraget Lignelsen [sammenligningen], og sagt brøndumsk Opposition – istedetfor brøndumsk Eau de Cologne?« Og videre: »Og hvad i al Verden gjør det til Sagen, at Hr. Brøndum er Dannebrogsmænd, Grundeier og Vælger? (...) Men han har maaskee givet mig selv sin Stemme til at blive Deputeret? Nu deri troer jeg, at Manden i saa Fald har gjort vel, men *mig* har han ingen Tjeneste gjort dermed, og jeg seer ikke, hvorfor jeg ikke skulde kunne sige, at hans Eau de Cologne ikke er den ægte. Imidlertid lægge Man vel Mærke til disse Ord, thi de ere karakteristiske nok. De indeholde selv et *Misbrug af Pressen*, der langt mere kvalificerer sig til at paatales af Folkebladet end det formeentlige Misbrug, som Inds. [indsenderen af oppositionen] har villet finde i hiin Lignelse, idet de nemlig søge at *forvilde Læsernes Dom* ved Hentydninger og Insinuationer, der ikke have noget med Sagen at gjøre.« Og fortsat: »Hvilket Misbrug af Pressen der skulde ligge i, at danne et Adjektiv af en Mands Navn, kan jeg ikke faae i mit Hoved. Baggesen har hundrede Gange gjort dette, og det hændes let enhver livlig og poetisk Forfatter. Jeg seer i Bemærkningen herom kun et nyt Beviis paa den *philisteragtige Aand* (...), som endnu spiller saa stor en Rolle hos Os; jeg mener, at det er en total Forvexling af Begreber, naar Indsenderen herpaa vil anvende, hvad jeg har sagt om Paaankning af Misbrug, at Man der helst bør holde sig til *Tingen* og ikke *røre ved Personen*, og jeg kan ikke indsee rettere, end at Skriftkomiteen i Trykkefrihedsselskabet vilde gjøre dens egen Virksomhed latterlig, hvis den vilde finde paa at stemple hiin Ytring som et Misbrug af Pressen«. Algreen-Ussing slutter med ordene: »Naar derfor Indsenderen heel pathetisk udbryder: 'om ikke den Aand, der aabenbarer sig i ovenanførte Replik, der er fremsagt af en Deputeret, hørt uden Indsigelse af Almeenhedens og Borgerfrihedens Venner og bekjendtgjort i vore liberale Tidsskrifter, sørgeligt røber, hvorlangt det er fra, at *den sande Liberalitet* er gaaet over i Blodet, fordi den 'squadronerer [bruger store, men tomme ord]' paa Læberne', saa maae vi overlade til Læserne selv at bedømme, paa hvis Side Philisteriet og Squadroneringen findes.« – **Brøndum:** I en note til T. Algreen-Ussings svar gør redaktionen opmærksom på, at det er brændevinsbrænder Christen Antonsen Brøndum (1777-1846), der er Dannebrogsmænd, hvilket han blev i 1826, og ikke sønnen brændevinsbrænder og destillatør af den omtalte da. eau de cologne Anthon Brøndum (1809-93), der havde taget farmaceutisk eksamen i 1829.

I trykt udgave: Bind 28 side 79 linje 1

◀ **satte det i** : gav den idé, stillede den opgave.

I trykt udgave: Bind 28 side 79 linje 6

◀ **Da nu mit Brev ikke tillader mig at skrive Mere** : fordi den fjerde og sidste side skal være uden tekst, så den ved foldning kan danne en konvolut.

I trykt udgave: Bind 28 side 79 linje 11

◀ **Stud: theol: Lind** : Peter Engel Lind (1814-1903), da. biskop; gik i samme klasse som SK på Borgerdydsskolen i København, dimitteredes dog først året efter ham i 1831 til Københavns Universitet, stiftede med sine tidligere klassekammerater et 'disputereselskab' for studerende, der talte syv medlemmer,

bl.a. SK, og som synes at have bestået 1831-33; i efteråret 1837 cand.theol., derpå lærer i religion i Døtreskolen og i dansk ved Efterslægtsselskabets realskole, 1839 lic.theol. på en afhandling om cølibat i kirkens første 300 år, forelæste som privatdocent på Københavns Universitet, foretog 1843-44 en udenlandsrejse især for at studere forskellige ordninger af fængselsvæsenet, fra juni 1844 præst ved kapellet i Københavns civile arresthus (Domhuskapellet) og for fangerne i Blåtårn, fra nov. s.å. tillige ved Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavn samt ved Kastellet's fangetårne, fra maj 1855 sognepræst i Sæby og Hallenslev ved Tissø i Vestsjælland, fra 1875 biskop over Aalborg stift som efterfølger efter SKs ældre bror P.C. Kierkegaard.

I trykt udgave: Bind 28 side 79 linje 19

◀ **St Giertrudstræde** : (se kort 2, C1). På hvilket nr. i strædet P.E. Lind boede, har ikke ladet sig lokalisere. Den P.E. Lind, der if. *Veiviser eller Anvisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1835* boede i matrikelnr. 211, var farver.

I trykt udgave: Bind 28 side 79 linje 20

◀ **d. 7 Dec. 37** : Under denne dato har SK i sin fars, Michael Pedersen Kierkegaards regnskabsbog med underskrift kvitteret for modtagelse af 50 rigsdaler »til at betale en Gjæld til Student Agerskov, som jeg har laant af ham uden Beviis og derfor ogsaa betaler uden Quitting« (KA, D pk. 8 læg 2). Der er formentlig tale om Christian Wilhelm Hass Agerskov (1809-92), der 1829 dimitteredes fra Metropolitanskolen til Københavns Universitet, hvor han en tid læste jura, fungerede derefter som lærer ved Søofficersskolen. Se »Hundrede Aars Metropolitane« tillæg til *Metropolitanskolen gennem 700 Aar*, udg. af P.M. Plum, s. 36. Jf. også V. Ammundsen *Søren Kierkegaards Ungdom, hans Slægt og hans religiøse Udvikling*, Kbh. 1912, s. 123, note 1.

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 3

◀ **tandem aliquando** : lat., endelig engang, omsider nu (engang).

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 5

◀ **olim** : lat., engang, for længe siden.

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 6

◀ **Delicatesse** : takt, hensynsfuldhed.

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 8

◀ **i Forretnings-Trav** : når jeg er ude at trave i forretninger.

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 15

◀ **Pastor Spang** : Peter Johansen (Johannes) Spang (1796-1846), da. præst; dimitteredes 1814 fra Borgerdydsskolen i København til Københavns Universitet, okt. 1820 cand.theol., underviste derpå i latin og religion i Borgerdydsskolen (se Holger Lund *Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn 1787-1887. Et Mindeskrift i Anledning af Skolens Hundredeaarsfest*, Kbh. 1887 (forkortet *Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn*), s. 271), fra 1825 sognepræst på landet hhv. i Jylland og på Sjælland, fra maj 1840 residerende kapellan og fra april 1845 til sin død den 14. jan. 1846 sognepræst ved Helligåndskirken i København; fra 1844 medlem af den salmebogskomité, som blev nedsat af Københavns præstekonvent. SK omtaler flere gange Spang i sine journaler, se optegnelserne JJ:210, fra foråret 1844, i SKS 18, 207,8-10, hvoraf det fremgår, at SK havde hørt ham prædike; NB:13, fra marts 1846, i SKS 20, 24,20-24; Papir 384, formentlig fra 1848, i SKS 27, 456; og NB13:80, fra okt. 1849, i SKS 22, 322,25f.

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 19

◀ **Byen ikke ... Leilighed til at glemme Navnet Kierkegaard** : sigter til, at SKs navn ikke blev glemt i København, mens han opholdt sig i Berlin fra den 25. okt. 1841 til den 6. marts 1842, da snakken gik om ham, fordi han den 12. okt. 1841 endeligt havde brudt sin forlovelse med Regine Olsen.

I trykt udgave: Bind 28 side 80 linje 20

◀ **regnet paa** : regnet el. kalkuleret med.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 1

◀ **fremkoglet** : fremtryllet.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 4

◀ **ævig** : evig.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 4

◀ **sympathetiske** : egl. 'medlidende', medfølelse, deltagende.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 9

◀ **ikke havde været andre Ting** : end den brudte forlovelse (80,20).

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 10

◀ **I fjorten Dage fristede jeg Byen** : nemlig i tiden ml. bruddet på forlovelsen den 12. okt. og afrejsen til Berlin den 25. okt. 1841 (80,20).

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 12

◀ **gik bort** : rejste bort.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 13

◀ **Sibbern** : Frederik Christian Sibbern (1785-1872), da. filosof og forf.; 1810 cand.jur., 1811 dr.phil. på en retsfilosofisk afhandling, fra 1813 ekstraordinær og fra 1829 ordinær prof. i filosofi og assessor i konsistoriet ved Københavns Universitet. Var i 1830'erne en af SKs lærere.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 15

◀ **Kjællingsladden** : løs, forvrøvlet snakken og sladren.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 17

◀ **Theevandsknægtene** : småsladrende, fantasiløse, åndløse småborgere. En tevandsknægt er egl. en kop varm te med rom og sukker.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 17

◀ **forhindre mig fra** : holde mig tilbage fra, hindre mig i.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 20

◀ Familie-**Sauvegarde**: sikkerhedsvagt.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 22

◀ **dygtig** : ordentlig, rigtig, meget.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 30

◀ **Her i Berlin** : 80,20. – **Berlin**: hoved- og kgl. residensstad i den preussiske stat, beliggende i provinsen Brandenburg, o. 350.000 indbyggere (o. tre gange så mange som København).

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 32

◀ **I- m- V-** : lade mit vand.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 33

◀ **Justitsraad Hiorthøy** : sigter formentlig til Christian Julius Frederik Hiorthøy (1770-1843), arkivar i Det kgl. danske Kancelli. SK omtaler ham i en kladde til morgen- og midnatsstykkerne i »'Skyldig?' – 'Ikke-Skyldig?'«, tredje del af *Stadier paa Livets Vei* (1845, jf. *Pap.* V B 103,17), og i en idé til en »Gudelig Parleur eller Haandbog for Præster«, der tænkes »dediceret Justitsraad Hiorthøy. / den sjældne Kjender, den omhyggelige Samler af Talemaader«, journaloptegnelsen NB2:255, fra okt. 1847, i SKS 20, 236,10-12. – **Justitsraad**: titel tillagt personer i forskellige embeder, som var indplaceret i 5. rangklasse (titulær justitsråd) el. i 4. rangklasse ('virkelig' justitsråd). Jf. rangforordningen af 14. okt. 1746 (med ændringer ved bekendtgørelse af 12. aug. 1808), og se »Titulaturer til Rangspersoner i alfabetisk Orden« i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog* bd. 1-2, Kbh. 1844, ktl. 933; bd. 1, s. 49-56.

I trykt udgave: Bind 28 side 81 linje 35

◀ **Thiergarten** : park vest for Brandenburger Thor i Berlin.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 7

◀ gaa (...) i **nødvendige Ærinder**: på vej til et sted, hvor man kan forrette sin nødtørf.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 9

◀ **min Konditor (...) Spargnapani** : den ital.-schweiziske konditor J.A. (egl. Giovanni Antonio) Spargnapani (f. 1804 i Castasegna i kanton Graubünden i Schweiz), der boede Unter den Linden 50, hvor han fra 1830 til 1870 drev et konditori og en chokoladefabrik. Spargnapanis kafé, hvor man kunne læse aviser samt ty. og udenlandske tidsskrifter, var et yndet samlingssted for studerende og intellektuelle, og selv var Spargnapani kendt for at være en venlig og imødekommende vært og yde en udsøgt betjening. Se fx D. Kaiser *Fast ein Volk von Zuckerbäckern? Bündner Konditoren, Cafetiers und Hoteliers in europäischen Landen bis zum Ersten Weltkrieg. Ein wirtschaftsgeschichtlicher Beitrag*, Zürich 1988, s. 101, og J.W. Boike's *Allgemeiner Wohnungsanzeiger für Berlin, Charlottenburg und Umgebungen auf das Jahr 1841*, red. Königl. Polizei-Rath Winckler, Berlin 1841, s. 124 og s. 407, se også udgaven fra 1842, s. 25. Sml. også brev af 28. dec. 1841 fra den slaviske filolog C.W. Smith til sin mor, hvor han fortæller, at han for et par dage siden havde haft en kort samtale med SK om sold, hvorefter SK »gik ind til Spargnapani, for at drikke sig en Kop filosofisk Chokolade, og uforstyrret meditere udover Hegel.« »Filologen Caspar Wilhelm Smiths Rejsebreve 1841-1845« ved H.D. Schepelern, trykt i *Danske Magazin, indeholdende bidrag til den danske histories oplysning*, 7. rk., bd. 5, udg. af Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie, Kbh. 1949-53, s. 111.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 10

◀ **Steffens' Foredrag** : SK opgav at følge H. Steffens (78,12) antropologiske forelæsninger, jf. Brev 162 af 15. dec. 1841 til F.C. Sibbern, i SKS 28, 270f.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 19

◀ **Reitzel** : Carl Andreas Reitzel (1789-1853), da. forlagsboghandler; grundlagde 1819 egen boglade, 1827-53 beliggende i Store Købmagergade matrikelnr. 6 (se kort 2, C2), 1829 udnævnt til universitetsboghandler. Efterhånden blev Reitzel også forlægger for tidens førende forfattere, herunder SK.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 22

◀ **Schelling er begyndt ... for et saa sammenstuvet Auditorium** : se fx beskrivelsen af Schellings første forelæsning i indledningen »F.W.J. Schellings forelæsninger om 'Philosophie der Offenbarung'« af Steen Brock og Anders Moe Rasmussen i SKS K19, 422. Se også beskrivelsen i Tonny Aagaard Olesen »Kierkegaards Schelling. Eine historische Einführung«, overs. af K.-M. og H. Deuser, i *Kierkegaard und Schelling. Freiheit, Angst und Wirklichkeit*, udg. af J. Hennigfeld og J. Stewart (bd. 8 i *Kierkegaard Studies: Monograph Series*), Berlin / New York 2003, s. 47f. – **Schelling**: Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854), ty. filosof; studerede filosofi og teologi sammen med den ty. filosof G.W.F. Hegel i Tübingen; fra 1798 ekstraordinær prof. i Jena, fra 1803 prof. i Würzburg, fra 1806 medlem af det bayerske Videnskabernes Akademi og generalsekretær i Akademiet for de bildende Kunster i München, herefter marginaliseret af Hegel, holdt 1820-26 forelæsninger i Erlangen som honorær prof., men blev fra 1827 prof. i München, hvor han nogle år senere blev gehejmeråd (Geheimrath) og præsident for Videnskabernes Akademi. Derfra blev han i 1840 kaldet til prof. i filosofi ved universitetet i Berlin, hvor han den 15. nov. 1841 indledte sin tiltrædelsesforelæsning »Philosophie der Offenbarung«, jf. indledningen til notesbog 11, i SKS K19, 421-433. SK fulgte disse forelæsninger fra den 15. nov. 1841 og tog fyldige notater fra dem frem til den 4. feb. 1842, se notesbog 11, i SKS 19, 305-367.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 24

◀ **Prof. Werder** : Karl Friedrich Werder (1806-93), ty. filosof og digter; studerede hos G.W.F. Hegel i Berlin, fra 1834 privatdocent og fra 1838 ekstraordinær prof. i filosofi ved universitetet i Berlin. SK fulgte Werders forelæsninger over »Logik und Metaphysik mit besonderer Rücksicht auf die bedeutendsten älteren und neueren Systeme« (se Not9:2-9, i SKS 19, 278-282), jf. »Verzeichniss der Vorlesungen, welche an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin im Winterhalbjahre 1841-42 vom 11. October an gehalten« (Universitetsarkivet).

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 28

◀ **Dr. Gruppe** : Otto Friedrich Gruppe (1804-76), ty. filosof og digter; studerede naturvidenskab, filosofi og ty. filologi, fra begyndelsen af 1830'erne knyttet til *Allgemeine Preußische Staatszeitung*, fra 1835 som redaktør af avisens føljeton, fra 1842 ansat i ministeriet for kultur og kirke i Berlin, fra 1844 ekstraordinær prof. i filosofi, især i logik og gr. filosofi, ved universitetet i Berlin. Han var en stærk modstander af G.W.F. Hegels filosofi, hvilket især kom til udtryk i hans følgende to bøger *Antäus. Ein Briefwechsel über speculative Philosophie in ihrem Conflict mit Wissenschaft und Sprache*, Berlin 1831; og *Wendepunkt der Philosophie im*

neunzehnten Jahrhundert, Berlin 1834.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 28

◀ **Rodemester** : kommunal embedsmand, der havde forskellige hverv i et bydistrikt, bl.a. skatteopkrævning; stillingen blev ophævet i 1935.

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 29

◀ **lovede han at forhjælpe Videnskaben (...) til den Blomstren ... den høieste, den vil opnaae** : Dette fremgår ikke af SKs yderst kortfattede referater af F.W.J. Schellings første to forelæsnings (82,24). Se Not11:1-2, i SKS 19, 305. – **forhjælpe (...) til:** hjælpe til (at opnå).

I trykt udgave: Bind 28 side 82 linje 29

◀ **Berlin, d. 8. Januar** : 1842, på hvilket tidspunkt SK opholdt sig i Berlin (80,20). – **Berlin:** 81,32.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 7

◀ **Pastor Spang** : pastor Peter Johansen Spang (80,19).

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 8

◀ **Item** : lat., fremdeles, ligeledes.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 9

◀ **uvisse Indtægter** : hentyder formentlig først og fremmest til de indtægter, kaldt 'accidenser', en præst i en vis udstrækning modtog fra dem, for hvem han forrettede kirkelige handlinger som barning, brudevielse og begravelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 9

◀ **adskillige lærde og curieuse Skrifter** : Hvilke skrifter, der er tale om, har ikke ladet sig identificere. – **curieuse:** mærkelige, interessante (for kendere).

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 18

◀ **tændt mig en Cigar** : Det var i 1830'erne og 1840'erne nymodens at ryge cigar. Den første cigarfabrik blev oprettet i Tyskland 1788, men det var først et stykke ind i det 19. årh., at det blev alm. i Nordeuropa at anvende tobak til cigarfremstilling. Allerede i sommeren 1835 under sit ophold i Gilleleje var SK cigarryger; if. P.C. Kierkegaards dagbog (NKS 2656 4^o, I, bagfra), s. 62, sendte han cigarer til SK den 18. juli 1835.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 20

◀ **Deres Værelse** : If. *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1842* boede pastor P.J. Spang på Nytorv matrikelnr. 117 (se kort 2, B2).

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 22

◀ **paa mit** : I Brev 188 af 28. dec. 1841 fra SK til nevøen Michael Lund, oplyser SK, at han i Berlin er flyttet til Jägerstraße nr. 57, i SKS 28, 302,1, med kommentar.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 22

◀ **mit Segl for et Brev** : Det røde (og mindre hyppigt sorte) laksegl, hvormed SK forseglede den foldede konvolut, se fx illustration 9 og 10 i SKS 28, 175.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 25

◀ **Naar et Brev ikke er frankeret** : i hvilket fald, modtageren måtte betale portoen. Hvis portoen var betalt af afsenderen, var konvolutten mærket 'fr.', forkortelse for franko el. franco (107,30).

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 26

◀ **hiin store Viismand Socrates, der aldrig tog Penge for sin Underviisning** : hentyder til, at Sokrates – i modsætning til sofisterne – ikke tog penge for sin undervisning, se fx Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale*, 19d-e og 31b-c, jf. *Platonis opera quae extant* [De værker af Platon, der er overleveret], udg. af Fr. Ast, bd. 1-11, Leipzig 1819-32, ktl. 1144-1154; bd. 8, s. 102-105 og s. 132f. (*Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 1, s. 268 og s. 281f.). Se også 2. bog, 27, i

Diogen Laërtses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, i ti Bøger, overs. af B. Riisbrigh, udg. af B. Thorlacius, bd. 1-2, Kbh. 1812, ktl. 1110-1111; bd. 1, s. 68. –

Socrates: el. Sokrates (o. 470-399 f.Kr.), gr. filosof; udviklede sin tænkning i dialog med sine samtidige; søgte gennem sin majeutiske metode (sin jordemoderkunst) at forløse andre, der i forvejen var svangre med viden, og at hjælpe dem af med deres vrangforestillinger, hvilket altid skete i samtalens form. Han blev anklaget for at antage andre guder end dem, staten anerkendte, og for at fordærve Athens ungdom; en folkedomstol i Athen kendte ham skyldig, og han blev henrettet med et bæger gift, som han tømte med sindsro. Han har intet skriftligt efterladt sig; hans karakter, samtalekunst og lære er hovedsagelig blevet skildret af tre samtidige forfattere, nemlig af Aristofanes i komedien *Skyerne*, af Xenofon i de fire 'sokratiske' skrifter, herunder mindeskriftet om Sokrates, *Memorabilia*, og af Platon i dialogerne.

I trykt udgave: Bind 28 side 83 linje 30

◀ **give Penge til** : sætte penge til.

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 1

◀ **Schellings Optræden** : hentyder til F.W.J. Schellings forelæsninger »Philosophie der Offenbarung« (82,24).

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 23

◀ **2det Bind af Hegels Encyclopædie er udkommet** : sigter til *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Vorlesungen über die Naturphilosophie als der Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse Zweiter Theil*, udg. af C.L. Michelet, Berlin 1842 (forkortet *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*) (jf. ktl. 562), i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (forkortet *Hegel's Werke*); bd. 7, 1. afdeling (*Jub.* bd. 9). Michelets »Vorrede des Herausgebers« er dateret den 10. dec. 1841, s. XXVI. Bogen, der if. SK udkom kort før jul 1841, anføres som nyudkommet i *Allgemeine Bibliographie für Deutschland*, nr. 1, den 7. jan. 1842, s. 3. Bd. 1, *Die Logik*, af Hegels *Encyclopädie*, udg. af L. v. Henning, udkom som bd. 6 i *Hegel's Werke* i Berlin 1840 (jf. ktl. 561), mens bd. 3, *Die Philosophie des Geistes*, udg. af L. Boumann, udkom som bd. 7, 2. afdeling, i *Hegel's Werke* i Berlin 1845 (jf. ktl. 563). – **Hegels:** Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. teolog og filosof, fra 1818 til sin død prof. i Berlin. SK ejede en række af Hegels værker, jf. ktl. 549-565.

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 24

◀ **Michelet har tilladt sig ... at skrive en Fortale ... angriber Schelling** : henviser til C.L. Michelets »Vorrede des Herausgebers« i bd. 2 af Hegels *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* i *Hegel's Werke* (84,24) bd. 7, 1, s. V-XXVI, især til slutningen af fortalen, hvor Michelet skriver, s. XXIV-XXVI: »Daß die Erscheinung dieses Werks aber mit der Ankunft *Schellings* in *Berlin* zusammenfällt, ist eine von jenen Fügungen des Schicksals, an denen die Geschichte reich ist. Hier schaue der Urheber der Naturphilosophie das Gebäude vollendet, dessen Grundsteine er nur zu legen vermochte. Hier begrüße er den Genius seines 'später gekommenen' Freundes in einem Werke, woran er selber, als der Vater dieser Wissenschaft, ja auch unter allen Lebenden die größte Ehre hat. Glaubt er aber die Mission zu haben, die Philosophie 'aus der unläugbar schwierigen Stellung, in der sie sich eben befindet, herauszuführen,' und vor 'einem schmählichen Schiffbruch und der Zerstörung aller großen Ueberzeugungen' zu retten, 'um in das gelobte Land der Philosophie wirklich durchzudringen:' so hoffe er nicht, ohne wissenschaftliche Wiederlegung dieser echten Kinder seines eigenen Philosophirens, den seinen Händen längst entrissenen Scepter der Philosophie wieder ergreifen zu können. Das 'Blatt in der Geschichte der Philosophie,' das er vor vierzig Jahren halb beschrieben hat, es ist längst von seinem Nachfolger umgewendet und 'vollgeschrieben,' das Resultat gezogen, und vom Leben anerkannt. Die Geschichte der Philosophie hat darum noch nicht geschwiegen, weil *Schelling* es gethan. Der Philosophie fehlt keine 'freie, unbekümmerte von allen Seiten ungehemmte Bewegung,' weil *Schelling* nun einmal in der strengen Wissenschaftlichkeit einer dialektisch fortschreitenden Methode sich, vermöge seiner 'innern Natur,' eingezwängt und unbehaglich fühlt. Wiederholt er nun auch hier in 'dieser Metropole der Deutschen Philosophie, wo jedenfalls deren Geschicke sich entscheiden müssen,' nur seine vierzigjährigen Versprechungen, soll noch immer die ganze Welt ihn mißverstehen, und seine erste Philosophie 'nur das nicht nicht zu Denkende' geliefert haben, während seine zweite Philosophie allen positiven Inhalt außerhalb des Rationalen herholen will: so hat er, ungeachtet der bündigsten Versicherungen des Gegentheils, die echte Freiheit eines wissenschaftlichen Philosophirens aufgegeben, und wird an dem Schatten des Riesen zerschellen, den er überschreiten wollte. Jedenfalls erwarten wir ihn hier auf diesem Schlachtfelde, wo die Heldengestalten der neuern Deutschen Philosophie noch immer umgehen; denn weit entfernt, daß er uns 'lästig' wäre und wir ihn nicht 'unterbringen' können, möchten wir die Nothwendigkeit seines Rückfalls in eine Offenbarungsphilosophie aus der Unmöglichkeit erklären, sich noch jetzt auf der schwindelnden Höhe des jugendlichen Standpunkts seiner intellectuellen Anschauung halten zu können.« – **Michelet:** Carl Ludwig Michelet (1801-93), ty. hegeliansk filosof; skrev sin disputats hos G.W.F. Hegel i 1824, fik i 1826 godkendt sin habilitationsdisputats og var fra 1829 til 1874 ekstraordinær prof. i filosofi ved universitetet i Berlin. – **uden at vise Foreningen den:** sml. følgende korrespondentartikel i

Allgemeine Zeitung, nr. 1, den 1. jan. 1842, s. 7: »Preußen. / A Berlin, 27 Dec. Der Verein zur Herausgabe der Werke Hegels war unter sich übereingekommen, daß die von den Herausgebern zu den einzelnen Werken zu liefernden Vorreden vom Verein müßten gebilligt und genehmigt werden. Diese Bestimmung hat Prof. Michelet bei dem jetzt erscheinenden zweiten Theil der Encyclopädie, welcher die Naturphilosophie enthält, umgangen, und sich in der Vorrede heftige Angriffe auf Schelling erlaubt. Leider kam dieß Factum zu spät zur Kenntniß des Vereins, um es noch zu verhüten, und er hat deßhalb den Beschluß gefaßt sich öffentlich von dieser Vorrede loszusagen. Die Bekanntmachung darüber wird im Laufe der nächsten Woche erscheinen.« Se hertil »Berichtigung. (Verspätet.)« af H.G. Hotho, dateret Berlin, den 13. jan. 1842, i *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, nr. 24, den 24. jan. 1842, s. 190, og det åbne brev »An die Redaction«, ligeledes af H.G. Hotho, dateret den 27. jan. 1842, ledsaget af »Berichtigung«, dateret den 14. jan. 1842, i *Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*, nr. 42, den 19. feb. 1842, s. 168. I begge tilfælde meddeles det, at Michelet havde fulgt den sædvanlige procedure ved ikke i forvejen at vise forordet til sine udgiverkolleger, ligesom der skabes det indtryk, at man står loyalt sammen inden for udgiverkredsen. – **Foreningen:** hentyder til »Verein von Freunden des Verewigten«, der udgav *Hegel's Werke*, se fx undertitlen til bd. 7, 1 (84,24): »Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten: D. Ph. Marheineke, D. J. Schulze, D. Ed. Gans, D. Lp. v. Henning, D. H. Hotho, D. C. Michelet, D. F. Förster.« – **Schelling:** 82,24.

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 25

◀ **draget ind i Hoffets Interesse** : se følgende oplysninger i indledningen »F.W.J. Schellings forelæsninger om 'Philosophie der Offenbarung'« af Steen Brock og Anders Moe Rasmussen i *SKS* K19, 421: »Faktisk havde den daværende preussiske kronprins allerede i 1833, to år efter Hegels død, forsøgt at overtale Schelling til at efterfølge Hegel som professor, men først da han som Friedrich Wilhelm IV var kommet på tronen i 1840, lykkedes det at bringe Schelling til Berlin. Schellings kaldelse var ikke blot en akademisk og åndshistorisk, men også politisk – herunder kirkepolitisk – begivenhed, hvilket bl.a. fremgår af kongens berømte og berygtede ord om, at den havde til formål 'die Drachensaat des Hegelschen Pantheismus, der flachen Vielwisserei und der gesetzlichen Auflösung häuslicher Sucht, deren Ernte in jenen Tage fallen'.«

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 30

◀ **Eddikebrygger** : person, der brygger øl- el. malteddike; i overført betydning: en gnaven, fortrædeligt udseende person (som har 'sure' miner); surmuler.

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 33

◀ **ich werde morgen (...) fortfahren** : ty., jeg fortsætter i morgen.

I trykt udgave: Bind 28 side 84 linje 34

◀ **Jacob v. Thyboe ... i Beleiringen ved Amsterdam** : henviser til 2. akt, 1. scene, i Ludvig Holbergs komedie *Jacob von Tyboe Eller Den stortalende Soldat* (1725), hvor Thyboe fortæller om Brabands belejring og om »det store Slag, som stod ved Amsterdam, da jeg nedlagde med min egen Haand over 600«, *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. 1758 el. 1788 [1731-54], ktl. 1566-1567; bd. 3. Bindene er uden årstal og sidetal.

I trykt udgave: Bind 28 side 85 linje 1

◀ **de Modificationer, Identitets-Systemet har antaget** : Om identitetsfilosofien, se F.W.J. Schellings forelæsninger (82,24) nr. 6-9 i *SKs* referater i Not11:6-9, i *SKS* 19, 309-313.

I trykt udgave: Bind 28 side 85 linje 9

◀ **Werder spiller med Kathegorieerne** : se *SKs* notater fra K. Werders forelæsninger (82,28) i Not9:2-9, i *SKS* 19, 278-282.

I trykt udgave: Bind 28 side 85 linje 12

◀ **Dyrehaugen** : Jægersborg Dyrehave, et skovområde ved Klampenborg N for København, der var et yndet udflugtsmål for københavnere. Her lå også Dyrehavsbakken med Kirsten Piils kilde, omkring hvilken der i sommertiden voksede et marked op med boder og telte, gøgl, fremvisning af seværdigheder, akrobatik og andre folkelige forlystelser.

I trykt udgave: Bind 28 side 85 linje 14

◀ **Christopher Columbus ... første Gang givet igaar Aftes ... ikke faae Billet** : sigter til K. Werders sørgespil i fem akter *Christoph Columbus*, som havde premiere den 7. jan. 1842 i Berliner Opernhaus på Unter den Linden, jf. »Verzeichniss der vom 1. December 1841 bis 30. November 1842 in Berlin und Potsdam aufgeführten Schauspiel-Vorstellungen« i *Almanach für Freunde der Schauspielkunst auf das Jahr 1842*, udg. af L. Wolff, Berlin 1843, s. 24. I anmeldelsen »Correspondenz. Aus Berlin, den 9. Januar. [Columbus]« i

Zeitung für die elegante Welt, nr. 11, den 15. jan. 1842, s. 43f., fortælles det, at forestillingen var udsolgt tre dage før opførelsen, hvorefter det oplyses: »Das Opernhaus war zur Darstellung eingerichtet und mehr als zweitausend Menschen preßten sich um vier Uhr schon an den Thüren, weil man in Berlin bis jetzt ein vernünftiges Queue machen nicht kennt. Denn das erhöhte doch nicht wenig die Neugier, daß das Stück auch äußerlich als eine Art Ungeheuer erschien; ganz zur ungewöhnlichen Zeit, um halb sechs Uhr, begonnen werden mußte und doch auf den Zetteln stand: Ende nach zehn Uhr! Fünf volle Stunden also voll außerordentlicher Dinge, die man noch nie gesehen, denn der zweite Act spielte ja auf dem weltentdeckenden Schiffe mitten im Meere. Welche Aussichten für die reizbaren Berliner!« Sml. også følgende notits i *Der Adler*, nr. 26, den 31. jan. 1842, s. 102, hvor det under rubrikken »Berlin, 21. Jan.« oplyses: »Im königl. Theater wird heute Abend das Trauerspiel von K. Werder: 'Christoph Columbus,' nach bedeutender Abkürzung und Umgestaltung zum Erstenmal wiederholt.« If. *Almanach für Freunde der Schauspielkunst auf das Jahr 1842*, s. 25, fandt genopførelsen den 21. jan. ligesom premieren den 7. jan. 1842 sted i Opernhaus. Sørgespillet udkom som *Columbus. Trauerspiel*, Berlin 1858. – **Censor**: person, der bedømte indleverede teaterstykkers brugbarhed for scenen.

I trykt udgave: Bind 28 side 85 linje 16

◀ **Fru Spang** : Christiane Philippine Spang, f. Dormeyer (1797-1865), datter af ritmester Reinhardt Dormeyer og Christine Elisabeth Dormeyer, f. Mønster, gift i 1825 med pastor P.J. Spang, som døde den 14. jan. 1846 (80,19). – **Fru**: Da Christiane Spang havde været gift med en præst, der var i rangen, kunne hun titulere sig 'fru' og ikke blot 'madam'.

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 2

◀ »**Seddel**« : pengeseddel.

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 8

◀ **National-Banken i Kjøbenhavn** : en privat aktiebank med eneret til udstedelse af sedler; bankens forhold blev ordnet ved statslig bevilling af 18. juli 1818, gældende for 90 år. Nationalbanken var landets eneste bank indtil 1845, hvor Fyns Diskontokasse oprettedes; som den første bank i København stiftedes Privatbanken i 1857.

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 9

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 10

◀ **ligegyldig ved** : indifferent over for, ligeglad med.

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 10

◀ **Fru Spang** : Christiane Spang (86,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 15

◀ **Deres Huus** : If. tillægget til *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1846* boede enkefru Christiane Spang på Gl. Amagertorv matrikelnr. 39, mens hun if. *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1847* og de følgende år boede i Lille Helliggeist Stræde matrikelnr. 166 (se kort 2, C2).

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 17

◀ **igaaftes** : Tidspunktet har ikke ladet sig nærmere identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 86 linje 18

◀ **Fru Spang** : Christiane Spang (86,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 2

◀ **det falder mig (...) paa Sinde** : fast udtryk: det slår mig.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 6

◀ **Frederiksberg-Bakke** : en del af højdedraget Valby Bakke V for København, hvis nordlige og nordøstlige del hedder Frederiksberg Bakke; her ligger Frederiksberg Slot.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 10

◀ **Deres Bolig** : 86,17.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 13

◀ **skriver jeg Dem (...) til** : fast udtryk i breve: skriver jeg til Dem.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 19

◀ **Eet Spøg, et Andet Alvor** : talemåde, optegnet som nr. 47 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 2. Talemåden anvendes især ved overgang fra spøgende til alvorlig tale: 'for at tale alvorligt'.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 21

◀ **en »virkelig Enke«, som Skriften siger** : henviser til 1 Tim 5,3, hvor Paulus til Timotheus skriver: »Hædre Enker, som ere rette Enker« (NT-1819). Og til 1 Tim 5,5: »den, som er en ret Enke, og forladt, haver sat sit Haab til Gud, og bliver ved i Bønner og Paakaldelser Nat og Dag« (NT-1819). Christiane Spangs mand, pastor P.J. Spang var død den 14. jan. 1846.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 25

◀ **Brev til Deres Mand** : se SKs breve til P.J. Spang, Brev 45 og 46 i SKS 28, 82-87.

I trykt udgave: Bind 28 side 87 linje 31

◀ **Mandag Morgen** : Tidspunktet har ikke ladet sig nærmere identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 9

◀ **Herr Magister** : SK erhvervede den 29. sept. 1841 den filosofiske magistergrad på afhandlingen *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates*, i SKS 1, 59-357.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 10

◀ **forsager** : svigter.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 14

◀ **Enten - Eller** : allusion til titlen på *Enten - Eller. Et Livs-Fragment* (1843), i SKS 2-3.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 17

◀ **C. Spang** : Christiane Spang (86,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 20

◀ **Enten - Eller** : 88,17.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 23

◀ **Donkraft ... som bekendt er allervanskeligst at løfte Livets Ubetydeligheder** : sml. følgende passage i journaloptegnelsen NB2:63, formentlig fra maj el. juni 1847: »De fleste Mskers [menneskers] Sorger og Elendigheder ere reent jordiske - men dette er for løs en Grund til derpaa at kunne anbringe det Religieuses Dunkraft. Skaf os det Nødtørftige, skaf os Penge, skaf os et Levebrød o: s: v: det er Sorgen - og det er Trøsten der søges. Ak, atter her dreier det sig vaudevilleagtigt om 4 ß [skilling], og altsaa comisk om: at skulle løfte Ubetydeligheder ved Hjælp af Dunkraft.« SKS 20, 166f.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 23

◀ **ordentligviis** : sædvanligvis, normalt.

I trykt udgave: Bind 28 side 88 linje 25

◀ **Deres Huus** : 86,17.

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 5

◀ **Tirsdag** : Datoen har ikke ladet sig nærmere identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 9

◀ **Magister** : SK (88,10).

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 10

◀ **Øehlenschlägers Erindringer** : sigter til *Oehlenschlägers Erindringer* bd. 1-4, Kbh. 1850-51, som ikke findes i ktl. – **Øehlenschlägers**: Adam Oehlenschläger (1779-1850), da. digter og forf.; fra 1810 prof. i æstetik ved Københavns Universitet, døde den 20. jan. 1850.

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 10

◀ **vi, savne Dem** : If. *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1850* og følgende år boede enkefru Spang i Lille Helliggeist Stræde matrikelnr. 166 (se kort 2, C2). If. folketællingen feb. 1850 (Frimands kvarter) boede hun sammen med sine seks ugifte børn, Caspar Spang (24 år), Martine Spang (21 år), Tycho Spang (19 år), Henriette Spang (18 år), Emilie Spang (17 år) og Benedicte Spang (15 år).

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 13

◀ **C Spang** : Christiane Spang (86,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 16

◀ **Kbhvn 2712 45** : SKs, alias pseudonymen Frater Taciturnus', artikel imod P.L. Møller udkom den 27. dec. 1845 (90,6).

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 21

◀ **Mag. Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 22

◀ **et forsejlet Brev** : P.L. Møllers brev til Victor Eremita synes ikke at være bevaret.

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 22

◀ **hans Bopæl** : SK havde siden okt. flyttedag 1844 boet i familiehuset på Nytorv matrikelnr. 2 (se kort 2, B1-2).

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 23

◀ **Adressatus** : lat., adressaten.

I trykt udgave: Bind 28 side 89 linje 24

◀ **J. F. Giødwad** : Jens Finsteen Giødwad (1811-91), da. jurist og journalist; medredaktør af *Kjøbenhavnsposten* 1837-39, fra 7. dec. 1839 medudgiver og medredaktør, fra maj 1841 sammen med Carl P. Ploug som medredaktør og fra 4. juli 1842 sammen med Carl Ploug tillige som medudgiver af *Fædrelandet*, fra 1. juli 1844 til 28. juni 1845 bladets ansvarshavende redaktør. Han bistod SK med korrekturlæsning af *Enten – Eller*, udg. af pseudonymen Victor Eremita (1843), se tekstredøgørelsen til *Enten – Eller* i SKS K2-3, 54. Ved udgivelsen af de pseudonyme skrifter fra 1843-45 anvendte SK ham ofte i sine forretninger med Bianco Lunos Bogtrykkeri og forlagsboghandler C.A. Reitzel. I forbindelse med salget af *Enten – Eller* underskrev Giødwad således en attest, hvori han »for Livs og Døds Skyld« erklærede, at SK havde ret til at indkassere de salgsindtægter, som Giødwad i egenskab af mellemmand fik udbetalt fra Reitzel; attesten blev senere udvidet med flere af de pseudonyme skrifter, jf. tekstredøgørelsen til *Enten – Eller* i SKS K2-3, 59f. Om SKs venskab med Giødwad, se fx journaloptegnelserne NB9:28, fra jan. 1849, hvor han skriver: »Giødwad er min personlige Ven«, SKS 21, 214,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 4

◀ **S T.** : en i tiden alm. udbredt forkortelse for det lat. udtryk 'salvo titulo', med udeladelse el. forbehold for mulig fejlagtig anvendelse af titlen. Forkortelsen blev hyppigt anvendt ved udskrift på breve, men også ved dedikationer.

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 5

◀ **P. L. Møller** : Peder Ludvig Møller (1814-65), da. æstetiker, forf. og kritiker; redigerede 1843 et polemisk blad, *Arena*, udgav 1845-47 en æstetisk årbog, *Gæa*, og bidrog desuden med en lang række artikler i forskellige blade, heriblandt det satiriske ugeskrift *Corsaren*; if. T.H. Erslew *Almindeligt Forfatter-Lexicon* bd. 1-3, Kbh. 1843-53, ktl. 954-969; bd. 2, 1847, s. 406, bidrog Møller til *Corsaren* med »Adskillige satiriske Kritiker og Digte« (artiklen var godkendt af Møller). En del af sin litterære produktion udgav Møller i *Kritiske*

Skizzer fra Aarene 1840-47 bd. 1-2, Kbh. 1847. I *Gæa, æsthetisk Aarbog*, Kbh. 1846, s. 144-187, offentliggjorde P.L. Møller sit essay »Et Besøg i Sorø, Corpusfeuilleton«, hvori *Stadier paa Livets Vei*, især tredje del »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?'«, diskuteres og udsættes for kritik, s. 172-180. SKs reaktion med angreb på P.L. Møller kom til udtryk i artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet«, signeret »Frater Taciturnus, Høvidsmand for 3die Afdeling af 'Stadier paa Livets Vei'«, i *Fædrelandet*, nr. 2078, den 27. dec. 1845, sp. 16653-16658, i *SKS* 14, 78-84. Under mærket »Prosper naturalis de molinasky« skrev P.L. Møller en nedsablende kritik af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 73 og nr. 74, den 27. og den 28. marts 1846 (genoptrykt i *Kritiske Skizzer* bd. 2, s. 253-268).

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 6

◀ **Høistærede** : særdeles ærede; alm. brugt i ærbødig tiltale (især i brevoverskrifter), gerne til en person, der ikke er omfattet af rangforordningen (81,35).

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 8

◀ **Deres meget ærede og fortrolige Billet** : 89,22. – **Billet**: kort skriftlig meddelelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 10

◀ **Victor Eremita** : lat., den sejrende eneboer, den der sejrer i ensomhed, navnet på den pseudonyme udgiver af *Enten – Eller* (1843), se *SKS* 2, 9 og *SKS* 3, 9, samt *SKS* K2-3, 85.

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 15

◀ **Høistærede** : Brevets modtager er H.P. Kofoed-Hansen (93,5). – Hans Peter Kofoed-Hansen (1813-93), da. provst og forf.; 1837 cand.theol., fra samme år adjunkt ved Odense Katedralskole, udenlandsrejser i 1839, i 1842-43 og i 1847-48, fra 1849 residerende kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn, fra 1850 hovedpræst ved Marie Kirke, også kaldt Vor Frue Kirke i Haderslev i den nordlige del af hertugdømmet Slesvig (nuv. Sønderjylland), fra 1854 tillige konstitueret provst for Haderslev provsti, fra 1855 sognepræst for Gl. Haderslev menighed, fra 1856 tillige udnævnt provst for Haderslev provsti, og fra 1867 sognepræst i Toreby på Lolland; siden 1840 romanforfatter under pseudonymet Jean-Pierre. – **Høistærede**: 90,8.

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 18

◀ **Summa summarum** : lat., 'summernes sum'; hovedsummen, alt i alt; her formentlig i betydningen: så vidt så godt.

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 23

◀ **Dersom De levede i Kjøbh.** : I 1846 boede H.P. Kofoed-Hansen i Odense (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 90 linje 23

◀ **paatvært** : på tværs.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 1

◀ **falden ind af Døren ... raabt med Ugelspegel ... Det Hastværk har Fanden skabt** : En kilde er ikke identificeret. – **Ugelspegel**: el. Till/Tiile Ugelspegel, Till Uglspil, ty. sagnfigur, der udstiller den menneskelige dumhed bl.a. ved at gøre grin med den, forstiller sig som dum og tage alle udsagn for pålydende. Hovedpersonen i og titlen på en folkebog, der støtter sig på mundtlige og skriftlige kilder fra senmiddelalderen; den første plattyske udgave er måske fra slutningen af det 15. årh., men den tidligst kendte udgave er trykt i Strasbourg i 1515; den ældste da. oversættelse er formentlig fra slutningen af det 16. årh. If. folkebogens satyriske fortællinger er Tiile Ugelspegel efter mange vandringer død i 1350 og begravet i den nordty. by Mölln ved Lübeck, hvor man viser hans grav med en ugle og et spejl indhugget i gravstenen; det er dog yderst tvivlsomt, at der opr. er tale om en historisk person. SK havde *Underlig og selsom Historie, om Tiile Ugelspegel, En Bondes Søn, barnefødt udi det Land Brunsvig*, overs. fra ty., Kbh. »Trykt i dette Aar« [formentlig mellem 1812 og 1842], ktl. 1469; jf. også *En gandske ny og lystig Historie om Ulspils Overmand, Eller Robertus von Agerkaal, Mester udi Sammensyer-Amtet*, Kbh. »Trykt i dette Aar« [udgivelsesåret er ikke identificeret], ktl. 1467.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 3

◀ **under hvor utaknemlige Vilkaar ... som Forfatter** : sigter formentlig til, at H.P. Kofoed-Hansen af økonomiske grunde måtte udfolde sin virksomhed som forf. ved siden af sit undervisningsarbejde som adjunkt (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 16

◀ **»proprio Marte, propriis auspiciis«** : lat., »ved egen kraft, under egen ledelse«. Sml. det lat. udtryk 'proprio motu et propriis auspiciis' ('af egen drift og under egen ledelse'), som anvendes i *Frygt og Bæven* (1843), i SKS 4, 130,33.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 21

◀ **Soldaterne paa de farefuldere Poster ... raabe til hinanden** : hentyder formentlig til de feltråb, som soldaterne råbte dels for at give sig til kende over for hinanden, dels for at opmuntre hinanden.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 23

◀ **matte** : trætte, gøre mat, udmatte, svække.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 30

◀ **saglende** : savlende.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 31

◀ **pro virili** : lat., egl. 'pro virili parte', 'for en mands vedkommende', dvs. så vidt en mand formår; efter bedste evne.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 32

◀ **da gaaer Dandsen let gennem Enge** : allusion til omkvædet i folkevisen »Elveskud«: »Men Dandsen den gaaer saa let gennem Lunden!« *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, udg. af W. Abrahamson, R. Nyerup og K.L. Rahbek, bd. 1-5, Kbh. 1812-14, ktl. 1477-1481; bd. 1, s. 237-240.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 33

◀ **Arbejdet er uden enhver Løn** : sml. fx følgende passage i journaloptegnelsen NB:2, fra feb. el. marts 1846: »andre Forfattere (...) tjene lidt Honorar ved deres Bøger (...), medens jeg formelig giver Penge ud, saa min Correcteur bogstaveligt har tjent mere end jeg«, SKS 20, 10,22-25; journaloptegnelsen NB:7, dateret den 9. marts 1846, hvor SK skriver, at han har sat »Penge til for at udgive Bøger«, SKS 20, 18,17; følgende passage i journaloptegnelsen NB:12, dateret den 16. marts 1846: »min Forfatter-Existent er reen som nyfalden Snee, fjern fra al jordisk Begjerlighed, i en Idees Tjeneste«, SKS 20, 23,18f.; og journaloptegnelsen NB:34, fra marts 1846, hvor SK under overskriften »Saaledes har jeg forstaaet mig selv i hele min Forfatter-Virksomhed« skriver: »[jeg har] især vaaget over, at min Stræben ikke blev i Forfængelighedens Tjeneste, at jeg fremfor Alt ikke tjente Ideen og Sandheden saaledes, at jeg fik jordisk og rimelig Fordeel deraf«, SKS 20, 37,8-11.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 35

◀ **dandses der til Gudens Ære** : måske allusion til SI 149,3: »De skal love [lovprise] hans [Guds] Navn i Dands, de skal synge Psalmer for ham, legende paa Tromme og Harpe« (GT-1740). Se også SI 150,4.

I trykt udgave: Bind 28 side 92 linje 36

◀ **billigt** : rimeligt.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 2

◀ **endeligen ... Anmeldelse af Deres »Kjød og Aand« ... en velvillig** : hentyder enten til den lange, fyldigt refererende og overordentlig rosende, anonyme anmeldelse af *Kjød og Aand, eller De to Veie. En Sjælehistorie* af pseudonymen Jean Pierre, bd. 1-2, Odense 1846, i *Nyt Aftenblad*, nr. 64, den 17. marts, nr. 66, den 19. marts, nr. 70, den 24. marts, nr. 72, den 26. marts, nr. 79, den 3. april, og nr. 80, den 4. april 1846. Eller den lange, velvillige anmeldelse »Kjød og Aand eller De to Veie. En Sjælehistorie af Jean Pierre. Odense 1846. Milos Forlag. 1ste Deel 444 S. 2den Deel 394 S.«, under mærket »J.« [F.J. Hagen] i *Nordisk Literatur-Tidende*, 1. årg., udg. af J.F. Giødwad og C. Ploug, nr. 13, den 29. marts 1846, sp. 97-102. Senere på året udkom også den fyldige anmeldelse »Kjød og Aand eller De to Veie. En Sjælehistorie af Jean Pierre. Odense 1846. Milos Forlag. 1ste Deel 444 S. 2den Deel 394 S.«, under mærket »H. W. M.« [H.W. Mynster] i *For Literatur og Kritik. Et Fjerdingaarsskrift*, udg. af »Fyens Stifts literære Selskab«, red. af L. Helweg, bd. 4, Odense 1846, s. 274-322. Bogen udkom kort før jul 1845 og blev første gang annonceret som udkommet i *Fyens Stifts Adresse- og politiske Avis samt Avertissementstidende*, nr. 251, den 27. dec. 1845, jf. P.P. Jørgensen *H.P. Kofoed-Hansen (Jean Pierre) med særligt Henblik til Søren Kierkegaard*, Kbh. 1920 (forkortet *H.P. Kofoed-Hansen*), s. 218f.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 5

◀ **været Gjengjeld** : sigter til, at H.P. Kofoed-Hansen, under mærket »K-H.«, havde skrevet den grundige anmeldelse »*Enten – Eller*. Et Livs-Fragment udgivet af *Victor Eremita*. 2 Dele. Kjøbenhavn 1843. 1ste Deel 470 S. 2den Deel 368 S.« i *For Literatur og Kritik. Et Fjerdingaarsskrift*, udg. af »Fyens Stifts literære Selskab«, red. af C. Paludan-Müller, den 16. okt. 1843, bd. 1, Odense 1843, s. 377-405.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 10

◀ **Lige for Lige ... et Venskab kan holde uden ... Lige for Lige** : hentyder til ordsproget 'Lige for lige, om venskab skal holdes', optegnet som nr. 5611 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 1, s. 619.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 10

◀ **i disse Dage holdt Fyraften** : hentyder formentlig til, at SK tænkte sig at holde op som forf. med færdiggørelsen af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), se fx journaloptegnelsen JJ:415, dateret den 7. feb. 1846: »Min Idee er det nu at uddanne mig til at blive Præst[.] Jeg har i flere Maaneder bedet Gud om at hjælpe videre, thi for mig har det nu længere staaet tydeligt, at jeg ikke bør være Forfatter mere, hvilket jeg nemlig enten kun vil være ganske ell. slet ikke. Af den Grund har jeg heller ikke samtidigt med Correcturen [af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*] begyndt paa noget Nyt, men kun paa den lille Anmeldelse af de to Tidsaldre [*En literair Anmeldelse* (1846)], der atter er afsluttende.« SKS 18, 278; se endvidere journaloptegnelserne NB:7, dateret den 9. marts 1846, og NB:57, dateret den 5. nov. 1846, i SKS 20, 19 og 51.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 16

◀ **in mente** : lat., i tankerne, i erindring.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 17

◀ **De** : SK.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 22

◀ **skrive Dem til** : fast udtryk i breve: skrive til Dem.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 24

◀ **i Kjøbenhavn** : H.P. Kofoed-Hansen blev den 24. juni 1849 udnævnt til residerende kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn (jf. *Departementstidenden*, nr. 43, den 28. juni 1849, s. 583), den 17. aug. s.å. ordineret af biskop J.P. Mynster i Vor Frue Kirke i København og den 9. sept. s.å. indsat af stiftsprovst E.C. Tryde i Vor Frelsers Kirke (jf. *Berlingske Tidende*, nr. 213, den 8. sept. 1849). Han holdt afskedsprædiken i Vor Frelsers Kirke den 3. nov. 1850, se *Adresseavisen*, nr. 258, den 2. nov. 1850, hvorefter han blev præst i Haderslev (90,18). Jf. P.P. Jørgensen *H.P. Kofoed-Hansen* (93,5), s. 431-442.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 28

◀ **de nye Forhold** : som præst i Haderslev (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 31

◀ **være hverken Kjød eller Fisk** : hentyder til talemåden: 'Det (el. han) er hverken kød eller fisk' (ældre version i formen '(være) hverken fugl eller fisk', dvs. være hverken det ene el. andet), optegnet i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* (93,10) bd. 1, s. 223.

I trykt udgave: Bind 28 side 93 linje 33

◀ **hverken dansk eller tysk Præst men begge Dele tillige** : Da Haderslev dengang lå i hertugdømmet Slesvig, bestod menigheden både af dansk- og tysktalende medlemmer, om end de dansktalende var i overtal. I stillingsopslaget blev det krævet, at ansøgerne skulle vedlægge attest på at være »saavel det tydske som det danske Sprog mægtige«, *Officiel Tidende for Hertugdømmet Slesvig*, nr. 22, den 10. okt. 1850. Sml. P.P. Jørgensen *H.P. Kofoed-Hansen* (93,5), s. 447, note 5. I forlængelse af freden i feb. 1851 (94,4) blev det ved reskript af 18. nov. 1851 bifaldet, at dansk og tysk skulle ligestilles ved St. Marie Kirke, så sproget ved højmesser, eftermiddagsgudstjenester og altergang afvekslende skulle være dansk og tysk; en lignende ordning blev senere indført for de to andre nordslesvigske købstæder Åbenrå og Sønderborg, se H. Hjelholt *Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850-1864)*, Kbh. 1923, især s. 20-26.

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 1

◀ **vænnet mig til at være Ægtemand** : H.P. Kofoed-Hansen var den 18. marts 1851 i St. Knuds Kirke i Odense blevet gift med Sophia Isabella Lætitia, Komtesse v. Moltke (f. 1827 i Itzehoe), datter af generalkrigskommissær Adam Gottlob, Grev v. Moltke, og Rosalia, Grevinde v. Moltke, f. Hennings.

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 2

◀ **indtil Tydskerne igjen engang falder paa at oprøre Vandet for os** : hentyder til borgerkrigen ml. kongerigets da. og ty. dele, hvoraf de ty. blev støttet af Preussen. Den slesvig-holstenske borgerkrig, senere kaldt Den første Slesvigske Krig el. Treårskrigen, brød ud i april 1848 og varede til feb. 1851. – **falder paa:** finder på.

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 4

◀ **det Sidste bliver værre end det Første** : allusion til Matt 12,45, hvor Jesus siger om det menneske, af hvem den urene ånd er uddrevet, og hos hvem den urene ånd atter flytter ind sammen med syv andre ånder: »og det Sidste bliver værre med dette Menneske end det Første« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 5

◀ **piinligt** : pinagtigt, ubehageligt.

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 16

◀ **Kirken er en af de smukkeste ... ægte gothisk Stil** : se den beskrivelse af Marie Kirke el. Vor Frue Kirke i Haderslev (90,18), der bringes i J.P. Trap *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig* bd. 1-2, Kbh. 1864 (forkortet *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Slesvig*); bd. 1, »Specielle Deel«, s. 12f.: »Træder man ind i Vor Frue Kirke, modtager man et smukt og høitideligt Indtryk. Hvælvingerne løfte sig til en Høide af 34½ Al. (dansk Maal [ca. 22 m]), og Lyset strømmer rigt ind ad de 3 ranke Vinduer i Choret. Imellem disse Vinduer bæere fine Rundstave de lette Ribber op. Chorgulvet hæver sig adskillige Trin over Kirkens, og Glasmalerierne i Bunden af Vinduerne bringe noget Liv og Farve ind imellem de hvide Muermasser. (...) Bueaabningerne ere i Choret meget høie og smalle med retvinklede Hjørner og Pilastre, begge prydede med fine, temmelig smaalige [små] Profileringer. Chorets Hvælvinger bæeres kun af ganske smalle, skarpkantede Gjordbuer og Ribber af samme Form. I Kirkens *Skib* ere Bueaabningerne ind til Sideskibene langt bredere end i Choret, og fremtræde med en simplere Indfatning. Hovedbuerne ere ligeledes bredere.«

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 22

◀ **Udviklingens**: udredningen, tankegangen.

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 30

◀ **i Foredragets Liv** : i diktationens, fremførelsens livfuldhed.

I trykt udgave: Bind 28 side 94 linje 31

◀ **en Kjøbstad** : købstaden Haderslev var den nordligste og tredje største by i hertugdømmet Slesvig.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 4

◀ **der er næsten ingen Tilhørerkreds at samle** : I 1855 havde Haderslev 7.477 indbyggere, se J.P. Trap *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Slesvig* (94,22) bd. 1, »Specielle Deel«, s. 16.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 4

◀ **de Ord ... tog Afskeed med Menigheden ... mine Tilhørere paa Christianshavn** : den afskedsprædiken, H.P. Kofoed-Hansen holdt i Vor Frelzers Kirke på Christianshavn (se kort 2, C4) på 23. søndag efter trinitatis, den 3. nov. 1850 (93,28), er ikke udgivet.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 9

◀ **ømfindtligt** : ubehageligt, smerteligt, sårende.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 12

◀ **en Afhandling ... i »Tidskrift för Literatur, Bergstedt, Stockholm«** : sigter til den sv. filolog og æstetiker Albert Teodor Lysanders (1822-90) anmeldende afhandling »Søren Kierkegaard. Litterär-historisk teckning. Indövelse i Christendom. Af Anti-Climacus. Udg. af S. Kierkegaard. Köbenhavn, 1850« i *Tidskrift för*
17 af 39 sider

litteratur, udg. af C.F. Bergstedt, Upsala 1851, s. 227-252. – **Bergstedt**: Carl Fredrik Bergstedt (1817-1903), sv. filolog og publicist; 1842 doktor i filosofi, fra 1843 docent i gr. litteratur, derpå i sanskrit ved universitetet i Uppsala, 1851 udgiver af *Tidskrift för litteratur*, 1852-55 redaktør af *Aftonbladet*.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 15

◀ men **naar**: hvornår.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 19

◀ **skrevet Dem til** : fast udtryk i breve: skrevet til Dem.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 26

◀ **Haderslev** : 95,4.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 29

◀ **Kofoed-Hansen** : Hans Peter Kofoed-Hansen (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 30

◀ **tager (...) forfængeligt** : misbruger på en letfærdig måde.

I trykt udgave: Bind 28 side 95 linje 32

◀ **Deres Brev** : SKs brev synes ikke at være bevaret.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 2

◀ **vistnok** : ganske givet.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 6

◀ **die Helden des jungen Deutschlands** : ty., det unge Tysklands helte. Hentyder til de forfattere (L. Börne, H. Heine, H. Laube, Theodor Mundt og K. Gutzkow), der i 1830'erne blev kendt som 'det unge Tyskland', en litterær, social og politisk bevægelse, der karakteriseres ved modstand mod absolutisme, den ortodokse kirkelighed og de moralske og samfundsmæssige dogmer samt ved kampen for individualisme og frihed i politiske og religiøse spørgsmål. Den nyere romantiske skoles opgør med idealisme og biedermeier medførte krav om realisme og en tættere forbindelse mellem litteraturen og den politiske kamp på baggrund af den fr. julirevolution i 1830 samt på baggrund af radikale forfattere som G. Sand og L. Saint-Simon.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 7

◀ **2 Pet: 2, 22** : »det er skeet dem efter det sande Ordsprog: Hunden vender sig igjen til sit eget Spye, og Soen, som var toet [vasket], til den skidne Søle« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 11

◀ »**Viel Geschrey und wenig Wolle** : ty. ordsprog, egl. 'Viel Geschrei und wenig Wolle, sprach der Teufel, da schor er ein Schwein', 'Meget skrigeri og kun lidt uld, sagde Djævelen, da han klippede et svin'.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 16

◀ **fast** : næsten.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 19

◀ **lautere Wolle und gar kein Geschrey** : ty., ren uld og slet intet skrigeri.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 19

◀ **Pastor Boisen i Vilstrup** : Frederik Engelhardt Boisen (1808-82); da. præst og politiker; april 1830 cand.theol., fra juni 1834 ordineret kateket, fra sept. 1837 sognepræst i Skørpinge på Sjælland, og fra okt. 1850 sognepræst i Vilstrup i Haderslev provsti i Slesvig; valgt til Den grundlovgivende Rigsforsamling i 1848 og til Folketinget i 1849, men nedlagde sit mandat i sept. 1851. Tilsluttede sig grundtvigianerne. I 1852-53 var han redaktør af *Budstikken. Et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse*, trykt og udg. af P. Chr. Koch (100,13) i Haderslev (forkortet *Budstikken*); Boisen skrev selv de fleste af artiklerne.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 19

◀ **den Prædiken ... sender Dem et Exemplar af** : Dette eksemplar af H.P. Kofoed-Hansens prædiken er ikke bevaret i KA; der kan være tale om *Det bør mig at være i min Faders Gjerning. Prædiken paa 1ste Søndag efter Helligtrekonger*, Odense 1852; heftet, der er på 29 sider, er ikke separat registreret i ktl., men indgår muligvis i ktl. 252.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 23

◀ **ingen Forlægger har** : På titelbladet til den udgivne prædiken *Det bør mig at være i min Faders Gjerning* (96,23) er der alene oplyst: »Trykt i *Joh. Milos* Officin«, men ikke anført noget forlag.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 29

◀ Hvis **saa er**: det forholder sig således.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 31

◀ jeg **blive**: forblive, her i betydningen: vente.

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 32

◀ **forlod Kjøbenhavn** : nemlig i nov. 1850 for at blive præst i Haderslev (93,28).

I trykt udgave: Bind 28 side 96 linje 33

◀ **naar man blev gift** : H.P. Kofoed-Hansen var blevet gift den 18. marts 1851 (94,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 3

◀ **overflødig Tid** : overflod af, rigelig med tid.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 3

◀ **Consequentserne af Giftermaal** : sigter til, at H.P. Kofoed-Hansens kone var gravid; hun fødte en datter den 9. juni 1852, se Brev 57 af 13. juli 1852 fra H.P. Kofoed-Hansen til SK, i SKS 28, s. 102,24-26.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 6

◀ **Forretninger** : kirkelige handlinger som gudstjenester, barnedåb, brudevielser og begravelser.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 9

◀ **mangehaande** : mangfoldige.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 9

◀ **vexelviist paa to Sprog** : dansk og tysk (94,1).

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 11

◀ **Communion** : nadver, altergang.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 14

◀ **Skriftetalen** : den korte tale, af ca. 10 minutters varighed, som præsten holdt under skriftemålet i skriftestolen, et særligt aflukket rum i kirken.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 15

◀ **det ene Fornødne** : allusion til beretningen i Luk 10,38-42 om Jesu besøg hos søstrene Martha og Maria, hvor Jesus siger til den travle Martha: »Martha! Martha! du gør dig Bekymring og Uro med mange Ting. Men Eet er fornødent. Maria haver udvalgt den gode Deel, som ikke skal borttages fra hende«, v. 41-42 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 17

◀ **de to Smaaskrifter, De sendte mig i Sommer** : sigter formentlig til *To Taler ved Altergangen om Fredagen* på 32 sider (i SKS 12, 275-302) og *Om min Forfatter-Virksomhed* på 20 sider (i SKS 13, 5-27). De to små skrifter udkom samme dag, den 6. aug. 1851, se tekstreddegørelsen til *Om min Forfatter-Virksomhed* i SKS K13, 7.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 20

◀ **Talerne om Regnskabet** : sml. bønnen til den første tale over Luk 7,47, nr. 1 i *To Taler ved Altergangen om Fredagen* (97,20), hvor det hedder: »ak til hvem skulle [skal] vi saa gaae hen, naar det, just ved Din Kjerlighed, ogsaa over os bliver Dommen, at vi elske lidet?« SKS 12, 285,4-6.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 21

◀ **den ene af Talerne ... føler man ikke Tilgivelsen ... svag i Kjerligheden** : hentyder til nr. 1 i *To Taler ved Altergangen om Fredagen* (97,20), skrevet over teksten fra Luk 7,47, hvor Jesus siger: »Men hvem Lidet forlades elsker lidet«, i SKS 12, 285-292, se især følgende passage, s. 287f.: »Det er altsaa ikke Retfærdigheden, der strengt negter Syndernes Tilgivelse og Forladelse; det er Kjerligheden, der mildt og forbarmende siger: jeg tilgiver Dig Alt – forlades Dig kun Lidet, saa er det fordi Du kun elsker lidet. Retfærdigheden sætter strengt Grænsen og siger: ikke videre, nu er Maalet fyldt, for Dig er ingen Forladelse; men derved bliver det ogsaa. Kjerligheden siger; Alt er Dig tilgivet – forlades Dig kun Lidet, da er det fordi Du kun elsker lidet; saa der altsaa kommer en ny Synd til, en ny Skyld, den at forskyldte [gøre sig skyldig i] at kun Lidet tilgives, at forskyldte det ikke ved de begangne [begåede] Synder, men ved Mangelen paa Kjerlighed.« – **Horreur**: fr., gysen, forfærdelse, rædsel. Sml. følgende passage i talens slutning, SKS 12, 292,19-24: »O, men som det Opbyggelige i sit Første altid er det Forfærdende, og som al sand Kjerlighed i sit Første altid er Uro, og som Kjerlighed til Gud i sit Første altid er Sorg: saaledes er hvad der synes det Forstyrrende ikke altid det Forstyrrende; det i Sandhed Beroligende er altid i sit Første det Foruroligende.«

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 21

◀ **paa Christianshavn** : som præst ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn (93,28).

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 28

◀ **»den visse Løn er liden«** : Hvis der er tale om et citat, er det ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 29

◀ **Selvprøvelsen** : sigter til *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet*, i SKS 13, 29-108. Bogen udkom den 12. sept. 1851, se tekstredigørelsen i SKS K13, 101.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 30

◀ **Om Samtiden vil modtage Anbefalingen** : spiller på bogens titel, se foregående kommentar.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 32

◀ **andet Oplag er udkommet** : Anden udgave af *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet* udkom den 23. feb. 1852, se *Berlingske Tidende*, nr. 45, den 23. feb. 1852, sml. tekstredigørelsen i SKS K13, 128.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 33

◀ **Pastor Boisen ... Ordsprog**: »der slaes mangt et Slag i Øresund, hvorefter Intet kjendes« : Foredraget offentliggjorde pastor F.E. Boisen under titlen »Der slaes mangt et Slag i Øresund, som der kjendes Intet efter« i *Budstikken* (96,19), nr. 10, den 15. maj 1852, s. 289-305. – I formen »Der slaes mangt et Slag i Øre-Sund, som der kiendes Intet efter« er ordsproget optegnet som nr. 3009 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld* (87,21), s. 115.

I trykt udgave: Bind 28 side 97 linje 34

◀ **tog til Christianshavn som Præst** : 93,28.

I trykt udgave: Bind 28 side 98 linje 16

◀ **det er mit Livs største Vovestykke ... sagt Nei ... skulde have sagt »Ja« ... gjøre det om, hvilket jeg benyttede** : H.P. Kofoed-Hansen blev den 24. juni 1849 kaldet af kongen til embedet som residerende kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn (93,28); to uger senere indsendte han til kongen en ny ansøgning, dateret »Odense d 7^{de} Juli 1849«. Efter at have takket for at være blevet kaldet til embedet ved Vor Frelsers Kirke, skriver Kofoed-Hansen: »Imidlertid har dette Embede viist sig at være af en anden Beskaffenhed end jeg maatte antage dengang, da jeg allerunderdanigst indgav min Ansøgning. Embedet havde nemlig d 3^{die} Mai været opslaaet til 344 men efter den detaillerede Angivelse, der først fandtes i Departementstidenden for 21^{de} Juni [1849, nr. 40, s. 542], viste det sig, at de aarlige Indtægter kun beløbe sig til 860 Rbd. [rigsbankdaler].« Herefter gør han opmærksom på, at han således ikke vil komme til at tjene mere end i sin nuværende stilling, men tværtimod vil få større udgifter; og slutter: »Derfor vover jeg

allerunderdanigst at ansøge Deres Majestæt om at vise mig den Naade, at jeg maa fritages for det Embede, hvortil Deres Majestæt under 24^{de} Juni har kaldet mig, og at det tillades mig at forblive i mit hidtil havde Embede.« Få dage efter fortrød Kofoed-Hansen og anmodede i brev af 11. juli 1849 domprovst S.R. Ortved i Roskilde (tidligere residerende kapellan ved Skt. Knuds Kirke i Odense) om at forsøge at få ansøgningen om fritagelsen omgjort; han sluttede brevet således: »Altsaa – kan Du forhindre Følgerne af, at jeg har ansøgt om at blive fritaget for dette Embede og gjøre dette mit Skridt ugjort, saa giver jeg Dig Fuldmagt til at handle heer, som Du kan og Dig godt synes.« Domprovsten rettede herefter henvendelse til justitsråd Weis i kirke- og undervisningsministeriet og det endte med, at Kofoed-Hansen fik embedet (RA, Kultusministeriet 1. Dep. Journ. A 1849. 645/1849). Sml. P.P. Jørgensen *H.P. Kofoed-Hansen* (93,5), s. 435, note 5.

I trykt udgave: Bind 28 side 98 linje 17

◀ **gaaet Martensen omvendt ... Superintendentskabet herovre ... sagt Ja ... gøre det om** : sigter til bestræbelserne på at få prof. H.L. Martensen udnævnt til generalsuperintendent, dvs. biskop over hele hertugdømmet Slesvig, både den dansk- og den tysktalende del, hvor Martensen først sagde nej, derpå ja og til sidst nej. Forløbet var følgende: I brev af 8. april 1850 fra den kgl. da. regeringskommisær F.F. Tillisch til premierminister A.W. Moltke blev prof. H.L. Martensen bragt i forslag som generalsuperintendent for Slesvig stift. Allerede den 14. april afslog Martensen forslaget. I de følgende ca. ti måneder blev det overvejet, hvordan Martensen kunne formås til at påtage sig embedet; et fornyet forslag, fremført gennem kultusministeren (kirke- og undervisningsministeren), prof. J.N. Madvig, i marts 1851 mødtes med et fornyet afslag. I øvrigt var en del andre kandidater blevet bragt i forslag, herunder prof. H.N. Clausen, pastor A.G. Rudelbach, H.P. Kofoed-Hansen samt slots- og hofpræst J.H.V. Paulli. En tredje henvendelse til Martensen, foretaget af den da. kommissær for Slesvigs kirke- og skolevæsen A. Regenburg i brev af 13. nov. 1851, udløste Martensens tredje afslag. På et superintendent- og provstemøde i Flensborg den 19. nov. 1851 blev der udfærdiget en skrivelse, som efter cirkulation blev afsendt i begyndelsen af feb. 1852 både til ministeriet og til Martensen indeholdende et enstemmigt ønske om at få ham som generalsuperintendent over hele hertugdømmet Slesvig. På samme tid havde Martensen fra den nyudnævnte minister for hertugdømmet Slesvig, grev Carl Moltke (98,30) ligeledes modtaget en stærk opfordring, og den fik Martensen til at ændre holdning, hvilket medførte, at *Fædrelandet*, nr. 45, den 23. feb. 1852, s. 178, kunne meddele, at Martensen ville blive udnævnt til biskop i Slesvig. Martensen beretter herom i sine erindringer *Af mit Levnet* bd. 1-3, Kbh. 1882-83; bd. 2, 1883, s. 150-167, se især s. 150f., hvor han skriver: »Embedet som Generalsuperintendent eller (...) som Biskop i Slesvig var vacant, og Grev Carl Moltke, der var mig meget velsindet, ønskede, at jeg skulde overtage dette Embede (...). Selv var jeg ikke stemt for at forlade min Stilling i Danmark, og Mynster fraraadede det, men mange Stemmer forenede sig med Moltkes. Man foreholdt mig det som en Pligt mod Fædrelandet (...), og omsider gav jeg efter, idet jeg troede at burde bringe det Offer at gaae til Slesvig, hvor jeg skulde residere i min Fødeby Flensborg. Dagen var allerede fastsat [den 22. feb. 1852], paa hvilken jeg med et Par andre Mænd [C.T. Engelstoft og S.C.W. Bindsbøll], der vare udnævnte til Biskopper i Kongeriget, af Mynster skulde indvies. Men ganske kort før Indvielsesdagen, midt om Natten, paakom der mig en Anfægtelse, som jeg kun sjældent har kjendt den.« Resultatet blev, som Martensen videre fortæller, at han næste dag skrev både til Moltke og Mynster, at han havde ombestemt sig og besluttet at blive ved universitetet. I forlængelse heraf sendte Martensen et skriftligt afslag til de konstituerede superintendenter og provsterne i Slesvig. Derfor måtte det i *Fædrelandet*, nr. 48, den 26. feb. 1852, og i *Berlingske Tidende*, nr. 49, den 27. feb. 1852, nu meddeles, at Martensen alligevel ikke tog imod embedet i Slesvig. Se H. Hjelholt »Martensen og Sprogreskripterne« i *Historisk Tidsskrift*, 9. rk., bd. 6, Kbh. 1929, s. 364-413, især s. 370-381; og H.F. Petersen »Slesvigs Bispestol 1848-54« i *Kirkehistoriske Samlinger*, 6. rk., bd. 1, Kbh. 1933-35, s. 638-685, især s. 655-681. – **Martensen:** Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og biskop; 1832 cand.theol., 1837 lic.theol. på en afhandling om selvbevidsthedens autonomi i nyere dogmatisk teologi, juni 1840 æresdoktor i teologi ved universitetet i Kiel; fra april 1838 lektor, fra dec. 1840 ekstraordinær og fra sept. 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet, fra maj 1845 tillige hofprædikant.

I trykt udgave: Bind 28 side 98 linje 20

◀ **Kjendte jeg blot C: Moltke saa nøie som min Kone kjender ham** : sigter til Carl Moltke (1798-1866), da. greve og geheimestatsminister; 1822 cand.jur., overtog 1826 sin far, grev Adam Gottlob Ditlev Moltkes gods Nütschau ved Bad Oldesloe i Holsten, fra 1846 præsident for Det slesvig-holstensk-lauenborgske Kancelli, 1847 udnævnt til ekstraordinær assessor i højesteret, fra 21. jan. til 21. marts 1848 geheimestatsminister, fra juli til okt. 1851 minister uden portefølje (i ministeriet A.V. Moltke), fra jan. 1852 til dec. 1854 minister for Slesvig (først i ministeriet C.A. Bluhme derpå i ministeriet A.S. Ørsted), atter minister uden portefølje fra juli 1864 til juli 1865 (i ministeriet C.A. Bluhme). Carl Moltke var fætter til H.P. Kofoed-Hansens kone Sophia Isabella Kofoed-Hansen, f. Moltke (94,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 98 linje 30

◀ **horror naturalis** : lat., naturlig, medfødt afsky, reservation (over for).

I trykt udgave: Bind 28 side 98 linje 34

◀ **ligger under Deres Tilbøielighed** : falder ind under Deres anlæg, disposition, lyst.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 4

◀ **Hvor mit Brev ... skal søge Dem, veed jeg ikke** : SK boede på 1. sal i huset på Østerbro matrikelnr. 108 A fra april flyttedag 1851 til okt. flyttedag 1852, se »Introduktion til *Løse papirer*« i SKS K27, 12.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 7

◀ **Nørregade 43** : SK boede på 2. sal i forhuset Nørregade matrikelnr. 43 fra april flyttedag 1850 til april flyttedag 1851 (se *kort nr. 2, B1*).

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 11

◀ **vistnok** : ganske givet.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 11

◀ **den Sommer, jeg var i Kjøbenhavn** : sommeren 1850.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 12

◀ **fandt Dem generet i ... Nørregade ved Solstraalernes Reflex fra Brostenene** : sml. journaloptegnelsen NB18:92, fra juni 1850, hvor SK under overskriften »Mit Hjem« skriver: »Hvor jeg nu boer, lider jeg saa stærkt af Sol-Reflexer om Eftermiddagen, saa jeg først var bange for at blive blind.« SKS 23, 318,19-21. Sml. også marginaloptegnelsen NB24:54.b, fra maj 1851, i SKS 24, 353m,18-33.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 12

◀ **flyttede fra Rosenborggade** : SK boede i Rosenborggade matrikelnr. 156 A, 1. sal, gadenr. 7 (se *kort 2, C1*), fra okt. flyttedag 1848 til april flyttedag 1850, da han flyttede til Nørregade (99,11). Om hvorfor SK flyttede fra Rosenborggade, se fx journaloptegnelsen NB18:92, fra juni 1850, hvor han under overskriften »Mit Hjem« skriver: »Hos Garveren [J.J. Gram, ejeren af huset] leed jeg forrige Sommer af Stank usigeligt. Jeg turde ikke risikere at blive der en Sommer igjen, og det Hele var mig ogsaa for dyrt.« SKS 23, 318,16-19.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 14

◀ **en stor Sø** : Haderslev Dam, en smuk sø, mod vest omkranset af skove, beliggende SV for Haderslev.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 17

◀ **som Pietro i Pretiosa ... De kan have ... godt af at høre det engang endnu** : sigter til følgende replik af slotsfoged Pedro i 3. akt af den ty. forf. P.A. Wolffs syngespil *Preziosa* (1821), sagt af Pedro som forsvar for at fortælle sin livshistorie endnu engang: »At faae høre saadant atter / Har I godt af, hør engang!« *Preciosa. Lyrisk Drama af Wolff. Med Musik af C.M. v. Weber*, overs. af C.J. Boye, Kbh. 1822, s. 47. Fra premieren den 29. okt. 1822 til den 22. feb. 1846 blev stykket opført i alt 78 gange på Det kgl. Teater; det blev gentaget den 11. maj 1851 og til den 24. maj s.å. opført i alt 4 gange. Stykket blev først genopført i dec. 1861. – **stjaalet ... ud af Shakespeare**: En evt. kilde hos den eng. dramatiker og lyriker William Shakespeare (1564-1616) er ikke identificeret. – **besynderligt**: særligt, specielt.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 19

◀ **ligesom Cromwel** : Oliver Cromwell (1599-1658), eng. puritaner, feltherre og statsmand; under den eng. borgerkrig (1642-49) var Cromwell leder af den militant religiøse og politiske bevægelse kaldt Independents. Han foranledigede, at kong Charles I blev henrettet i 1649, hvorefter England blev ændret til en republik, som dog atter blev afskaffet i 1653 og erstattet af et Protektorat med Cromwell som Lordprotektor. Under Protektoratet (1653-58), som reelt var et militærdiktatur, udviklede Cromwells angst for fjender sig til regulær paranoia; han havde ansat et væld af spioner og sikkerhedsvagter, og han vendte aldrig tilbage ad den samme vej. »Alle hans værelser havde hemmelige Døre, næsten hver tredje Dag forandrede han Sovekammer, og aldrig sagde han det førend et Øieblik i Forveien, ligesom han ogsaa plantede paalidelige Skildvagter, som betaltes kongeligt, uden for Dørene.« *Karl Friedrich Beckers Verdenshistorie*, omarbejdet af J.G. Woltmann, overs. og forøget af J. Riise, bd. 1-12, Kbh. 1822-29, ktl. 1972-1983; bd. 8, 1825, s. 487-496; s. 495.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 25

◀ **hvisaarsag** : af hvilken årsag, hvorfor.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 25

◀ **vi skulle**: skal.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 26

◀ **Die ärgsten Nüsse des Lebens (...) sind die Kummernüsse** : ty., egl. 'Livets værste nødder er sjælenødder'; livets værste knuder er bekymringer.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 26

◀ **hørte jeg afdøde Componist Weyse sige** : I P.P. Jørgensen *H.P. Kofoed-Hansen* (93,5), s. 47, oplyses det, at H.P. Kofoed-Hansen »nød det Privilegium at høre til C.E.F. Weyses 'Logerende'. I 'dem berühmten Hotel: Zur geprüften Tugend, Kronprindsessegade Nr. 399, 2. Sal' har han (...) haft rig Leilighed til at lære ikke blot 'Værten', men ogsaa hans – af munter Ungdom og alskens Notabiliteter bestaaende – Omgangskreds at kende«. Hvor længe H.P. Kofoed-Hansen var logerende hos Weyse vides ikke, men sammen med to andre studerende optræder han, »Hans Peter Hansen, 21, ugift, Student«, som »Logerende« ved folketællingen i feb. 1834 (Skt. Annæ vestre kvarter). Efter sin fraflytning vedblev Kofoed-Hansen at stå i brevforbindelse med Weyse. – **Weyse**: Christoph Ernst Friedrich Weyse (1774-1842), da. komponist og organist; fra 1794 organist ved Reformert Kirke i København og fra 1805 ved Vor Frue Kirke i København, fik 1816 titel af professor og blev 1819 udnævnt til hofkomponist; dette sidste medførte, at han begyndte at komponere kantater, hvilket gav ham international berømmelse som kirkekomponist. Weyse er ikke mindst kendt for sine melodier til romancer og sange.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 27

◀ **hun er tysk født** : Sophia Isabella Kofoed-Hansen var født i Itzehoe (94,2) i Holsten.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 29

◀ **Haderslev** : 95,4.

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 35

◀ **Kofoed-Hansen** : Hans Peter Kofoed-Hansen (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 99 linje 36

◀ **det forrige Brev** : H.P. Kofoed-Hansens brev af 30. marts 1852 til SK, Brev 56 i SKS 28, 97-101.

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 8

◀ **været omtalt** : have været omtalt.

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 9

◀ **forraader** : giver til kende, røber.

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 11

◀ **en kort Strid ... udi ... Dannevirke forstørstedelen om Dem** : henviser til artiklen »Mag. Søren Kierkegaards sidste Skrift«, under mærket »B.«, i *Dannevirke*, nr. 176, den 1. okt. 1851. Artiklen, der er en begejstret anmeldelse af *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet* (97,33), indeholder dog også kritiske bemærkninger om N.F.S. Grundtvig og grundtvigianerne; det hedder: »Kierkegaard har hidtil ikke dannet noget nyt Parti blandt Theologerne – hvad han heller ingensinde har lagt an paa, da 'den Sag, han tjener', ene og alene er at gjøre Christendommen til en Hjertesag for 'den Enkelte, hvem han med Glæde og Taknemmelighed kalder sin Læser' – dog tør vi med Vished sige, at han, idet 'han gaaer sin Gang ad eensomme Veje eller eensomt ad de alfare', udøver en langt større Indflydelse, end den store Partimand, Grundtvig, uagtet denne dog i de senere Aar har forstærket sin tappre Livvagt med en Skare Erkedemokrater, Bondevener, Statskirkeopløserer o. A. Kierkegaard gjør i ovennævnte Bog den (...) Bemærkning, at han slet ikke vil have Noget med Grundtvigianerne at gjøre – han siger nemlig: 'Der er blandt os Nogle, som gjøre Fordring paa i strængeste Forstand at være Christne, at være det i Modsætning til os Andre; dem har jeg ikke kunnet slutte mig til, fordi jeg mener, at deres Liv ikke indfrier den Maalestok, som de selv foranledige os til at anlægge ved saa stærkt at fremhæve, at de ere Christne'. (...) Grundtvig og hans Tilhængere – der et Øjeblik ansaae Søren Kierkegaard for 'gefundenes Fressen' og strax 'inclinerede for ham', uagtet han for længe siden havde sagt, at han 'ikke dandsede' (Se Forordet til Philosophiske Smuler!) – mene, som bekjendt, at vi vilde faae et 'himmelsk Jerusalem' paa Jorden, naar først Statskirken var bleven vel opløst, og de 'Christne' kunde komme til at staae ret skarpt ligeoverfor de 'Ikke-Christne', og i denne Anledning larme de noget ganske forfærdeligt. Denne 'Tumult, Uorden, Udvorteshedens Spektakel' er Kierkegaard en Vederstyggelighed, hvilket han allerede viste i Vinter ved paa en temmelig alvorlig Maade at tilrettevise Dr. Rudelbach, som var saa paatrængende at 'inclinere for ham'.« Dette udløste et angreb på

»B.« og et forsvar for Grundtvig og hans tilhængere af den grundtvigske sognepræst F.E. Boisen (96,19) i *Dannevirke*, nr. 188, den 15. okt. 1851. – **Dannevirke:** Under påvirkning af N.F.S. Grundtvigs tanker om modersmål og folkeoplysning grundlagde den politisk aktive P. Chr. Koch, der boede og havde trykkeri i Haderslev, i 1838 *Dannevirke* som et oplysende ugeblad for de dansktalende i Nordslesvig, det senere Sønderjylland. Fra 1840 udkom bladet to gange om ugen og fra 1851 som dagblad. *Dannevirke* blev udg. og red. af P. Chr. Koch fra juni 1838 til nov. 1855.

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 13

◀ **siden jeg blev Præst** : H.P. Kofoed-Hansen var blevet præst i 1849 (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 18

◀ **min Kone ... fødte mig en Datter** : Sophia Isabella Kofoed-Hansen (94,2) fødte en datter den 9. juni 1852, som den 25. juli s.å. blev døbt Sophie Gyrithe Kofoed-Hansen, se Ministerialbog over fødte, døbte og døde i Haderslev sogn 1840-54, bl. 400.

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 25

◀ **Proteus** : den alvidende havgud i gr. mytologi; han forsøgte at slippe for at spå kong Menelaos ved konstant at forvandle sig til nye skikkelser. Jf. Homers *Odysseen*, 4. sang, v. 450-459, i *Homers Odyssee*, overs. af Chr. Wilster, bd. 1-2, Kbh. 1837; bd. 1, s. 54.

I trykt udgave: Bind 28 side 100 linje 31

◀ **skrive mig til** : fast udtryk i breve: skrive til mig.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 1

◀ **dette mærkværdige Selskab ... Sandheden i Religionen ... fuld i Negationen** : henviser til følgende annonce i tillæg til *Berlingske Tidende*, nr. 153, den 6. juli 1852, [s. 1, sp. 2]: »Foreningen for Sandheden i Religionen. / laften, Tirsdag den 6te Juli Kl. 8 præcise: Foredrag, indeholdende Beviisførelse for efternævnte Paastand: / 'Jesus har *ikke* været Mere end et Menneske, og har *ikke* været sendt af Gud!' / Derefter fortsættes Drøftelsen af følgende Paastande: Det hører *ikke* med til Religionen: 1) at troe paa Engles eller Djævlens Tilværelse, 2) paa Religionsstifternes Guddommelighed, 3) paa de saakaldte 'hellige Bøgers' Inspiration, 4) paa Sandfærdigheden af de bibelske Fortællinger, 5) paa Mirakler, 6) paa een Dyrkelsesmaades Fortrin fremfor en anden; ei heller 7) at troe paa Treenighedslæren, 8) paa Daabens og Nadverens aandelige Indflydelse, 9) paa den præstelige Vielses Hellighed fremfor anden Ægteforening, 10) paa evig Død eller Fordømmelse, 11) paa Legemets Gjenopstandelse, 12) paa Verdens Undergang, 13) paa Dommedag o. s. v., o. s. v. / De, der ville [vil] indtræde i Foreningen kan tegne sig enten i Foreningens Lokale, Lille Kongensgade Nr. 85, 1ste Sal, en halv Time før hvert Mødes Begyndelse eller udenfor denne Tid, paa en Liste, som bestandig vil findes henlagt i Harmonica-Udsalget, samme Gade Nr. 52, i Stuen.« Se også *Dannevirke* (100,13), nr. 165, den 8. juli 1852, hvor bladets redaktør angriber »den i Kjøbenhavn fremtrædende ikke-christelige Sekt« og skriver: »For Kirken i Kongeriget er Begivenheden gavnlige; thi den har i disse udtrædende Medlemmer kun havt kolde Venner, der have svækket og forhindret Kirkens Liv. Dette vil hæve sig, jo mere det Døde udsondres. Hvorledes den nye Sekt opererer, sees af følgende Avertissement, som findes ligefrem indrykket i Berl. Tid. for 6. denne:« Hvorefter annoncen bringes i sin fulde ordlyd. Se endvidere artiklen »Om Foreningen for Sandheden i Religionen«, under mærket »I«, i *Dannevirke*, nr. 178, den 22. juli 1852, og et åbent brev til »Hr. Redacteur!« af »en af Indbyderne«, dateret den 11. juli 1852, i *Dannevirke*, nr. 179, den 23. juli 1852, efterfulgt af en kort redaktionel notits.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 2

◀ **Bajazzo** : af ital., på da. bajads el. bajas, komisk figur ved gøgler- og linedansertrupper; hans dragt ligner pjerrots, tynd, poset og hvid, gerne med store runde knapper, en høj spids hat og en stor pibekrave; minder om klovnen (dog ikke den hvide klovnen).

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 11

◀ **her havt en Psalmebogsstrid** : Da et nyt hold da. præster kom til Slesvig efter Den første Slesvigske Krig (94,4), foretrak en del af dem det andet forslag *Psalmebog, udgivet af Roskilde-Præstekonvent* (101,17), der udkom i marts 1852, frem for *Psalmebog*, samlet og bearbejdet af C.V. Meyer og U.S. Boesen, udg. af C.V. Meyer, Haderslev 1844; 2. opl., udg. af U.S. Boesen, Haderslev 1852, der ved kgl. resolution af 26. feb. 1847 var blevet »autoriseret til Indførelse i de Menigheder og Skoler, som ere underlagte den Slesvigske Generalsuperintendentur, hvori Kirke- og Skolesproget er dansk, og som maatte ønske samme«. Se Anders Mallings *Dansk Salmehistorie* bd. VIII, »Salmebøgerne«, Kbh. 1978, s. 393. Af referatet af Roskilde konvents sommermøde den 8. juli 1852 fremgår det, at *Psalmebog, udgivet af Roskilde-Præstekonvent* allerede da var indført i den da. menighed i Flensborg, se *Dansk Kirketidende*, udg. af R.Th. Fenger og C.J.

Brandt (bd. 1-8, Kbh. 1845-53, ktl. 321-325), nr. 33, den 15. aug. 1852 (bd. 7, 1852), sp. 513. Af referatet fremgår det også, at pastor F. Fenger (medlem af salmebogskomiteen) modgik den skarpe kritik, pastor F.E. Boisen (96,19) havde rettet mod salmebogsforslaget, sp. 517f., jf. Boisens artikel »Om Roeskilde Convents Psalmebog« i »Extra-Nummer« af *Dannevirke* (100,13), nr. 129, den 5. juni 1852. Dette udløste følgende debatindlæg: »Motiveret Protest i Psalmebogssagen« af pastor Fr. Helweg i *Dannevirke*, nr. 132, den 8. juni 1852; »Svar til Pastor Helweg« af F.E. Boisen i *Dannevirke*, nr. 135, den 11. juni 1852; »Nogle Bemærkninger med Hensyn til Pastor F. Boisens Bedømmelse af Roskildekongvents Psalmebog« af pastor Fr. Hammerich i *Dannevirke*, nr. 137, den 13. juni 1852, og samme dag en redaktionel notits af P. Chr. Koch, hvormed han ønskede at lukke debatten. Herefter fulgte dog indbydelse til »Subskription paa 3die Oplag af den nye slesvigske Psalmebog, samlet og bearbejdet af Meyer og Boesen, og ved Allerhøieste Resolution af 26de Febr. 1847 autoriseret til Brug i Kirker og Skoler i Hertugdømmet Slesvigs Menigheder, hvor Kirke- og Skolesprog er dansk og hvor disse maatte ønske den« af U.S. Boesen i *Dannevirke*, nr. 140, den 16. juni 1852; »Tillæg til Pastor Helwegs motiveret Protest i Psalmebogssagen« af pastor J. Buntzen Koch i »Extra-Nummer« af *Dannevirke*, nr. 148, den 23. juni 1852, og i samme nr. åbent brev til »Herr Redaktør!« af Fr. Hammerich; og åbent brev til »S. T. Hr. Pastor Boisen!« fra gårdmand A. Westergaard i *Dannevirke*, nr. 155, den 29. juni 1852. Forud var gået et kort referat af J.M.L. Hjorts meget kritiske anmeldelse af konventssalmebogen i *Berlingske Tidende*, nr. 116 og nr. 117, den 21. og den 22. maj 1852, under rubrikken »Haderslev, den 24. Mai« i *Dannevirke*, nr. 119, den 24. maj 1852; Hjorts »Berigtigelser« i *Dannevirke*, nr. 124, den 29. Mai 1852; og en artikel af Fr. Hammerich imod bladets redaktør, P. Chr. Koch, i *Dannevirke*, nr. 125, den 1. juni 1852.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 15

◀ **Conventets** : Den salmekomiteé, som Københavns gejstlige Konvent havde nedsat i 1843, udsendte den 8. jan. 1845 et prøvehefte, *Kirke-Psalmer udgivne til Prøve af Kjøbenhavns geistlige Convents Psalme-Comitee*, Kbh. 1845; men allerede året efter, den 14. jan. 1846, trak komiteen prøveheftet tilbage. I stedet nedsatte Roskilde Præstekonvent den 14. okt. 1846 en salmebogskomiteé, bestående af E.V. Kolthoff, M.J. Hammerich og F. Fenger, der fortsatte arbejdet, se nr. 2 af referatet af »Roskilde-Convent. (Mødet i Ringsted d. 14de Octbr.)« i *Dansk Kirketidende* (101,15), nr. 12, den 13. dec. 1846 (bd. 2, 1847), sp. 177-191; sp. 186. Små fire år senere udsendte komiteen et forslag, *Psalmebog. Samlet og udgivet af Roskilde-Kongvents Psalmekomitee. (Forelagt for Konventet)*, Kbh. 1850, ktl. 198; forslaget blev forelagt for Roskilde konvent på et møde den 4. juli 1850, se referatet fra debatten på konventsmødet i *Dansk Kirketidende*, nr. 43 og 44, den 28. juli (bd. 5, 1850), sp. 698-724, og nr. 47, den 11. aug. 1850 (bd. 5, 1850), sp. 771-773. Efter at komiteen havde revideret forslaget på baggrund af de indkomne betænkninger og forslag, udsendte den i fasten 1852 *Psalmebog, udgivet af Roskilde-Præstekonvent*, Kbh. 1852, sml. M. Hammerichs artikel »Om Indførelsen af Roskilde Convents Psalmebog« i *Dansk Kirketidende*, nr. 13, den 28. marts 1852 (bd. 7, 1852), sp. 193-200. Efter endnu en revision, denne gang foretaget af B.S. Ingemann, blev salmebogen autoriseret den 22. feb. 1855 og udgivet som *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt*, Kbh. 1855 (gerne kendt som »Roskilde Kongvents Salmebog«).

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 17

◀ **den gamle Pontoppidanske** : sigter til *Den Nye Psalme-Bog, Udi hvilken findes ey allene de Psalmer, som udi den forordnede Kirke-Psalme-Bog af Doct. Kingo have været samlede, Men endogsaa Mange Andre Udvalte, Deels Nye, Deels af det tydske Sprog oversatte Psalmer*, Kbh. 1740 (gerne kaldt »Pontoppidans Salmebog« efter hofpræst Erik Pontoppidan, der udarbejdede salmebogen efter kgl. befaling af 3. sept. 1736). I Haderslev provsti gik man i 1765 over til at benytte »Pontoppidans Salmebog«, der fra o. 1770 blev den alm. anvendte i Nordslesvig, se Anders Malling *Dansk Salmehistorie* bd. VIII (101,15), s. 264 og s. 388.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 17

◀ **haard Mad og jeg gjerne gav den Melk** : hentyder til 1 Kor 3,2-3, hvor Paulus til korintherne skriver: »Jeg gav Eder Melk at drikke, og ikke haard Mad, thi da kunde I end ikke taale den, ja I kunne [kan] endnu ikke; thi I ere endnu Kiødelige. Efterdi der er Nid og Kiv og Tvedragt iblandt Eder, ere I da ikke Kiødelige, og omgaaes efter menneskelig Viis?« (NT-1819). Jf. også Hebr 5,12-14 og 1 Pet 2,2.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 18

◀ **for det Første** : i den nærmeste fremtid, foreløbig, indtil videre.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 28

◀ **saasnart** : inden for kort tid.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 28

◀ **overflødige** : rigelige.

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 30

◀ **den gamle Excellence paa Espe - Otto Moltke** : sigter til Otto Joachim Moltke (1770-1853), da. greve og statsmand; 1788 cand.jur., 1804-13 direktør for rentekammeret (hvor statens indtægter og udgifter bestyredes), fra dec. 1813 til marts 1842 præsident for Det slesvig-holstensk-lauenborgske Kancelli, fra 1824 til marts 1842 tillige gehejmestatsminister, deltog i 1847 i forhandlingerne om en ny forfatning for det da. monarki og blev overordentligt medlem af det statsråd, der i jan. 1848 fik til opgave at udarbejde et nyt forfatningsudkast. Som Ridder af Elefanten (1826) skulle Greve O.J. Moltke tituleres Excellence; han ejede Espe Gods ved Skælskør (købt 1810) og Bonderup Gods ved Slagelse (købt 1825).

I trykt udgave: Bind 28 side 101 linje 31

◀ **paa Athenæums Trappe** : Læseselskabet Athenæum, grundlagt 1824, havde i 1849 og 1850 adresse på Østergade 68 (i dag nr. 24, se *kort 2, C2*), 1. sal, hvor medlemmerne kunne benytte selskabets bibliotek, der var åbent alle hverdage kl. 12-15 og 17-20. Bøgerne kunne enten læses på læsesalen eller hjemlånes, jf. »Bestemmelser angaaende Udlaanet fra Athenæums Bibliothek« i *Fortegnelse over Selskabet Athenæums Bogsamling, den 31. December 1846*, Kbh. 1847, s. III f. SK havde været medlem af Athenæum i hvert fald siden 1845 (jf. Brev 12, i SKS 28, 29) og havde fortegnelserne over selskabets bogsamling for årene 1847-51 (ktl. 985-986).

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 1

◀ **risikeerligt** : risikabelt.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 1

◀ **Grev Moltke er min Kones Bedstefader** : Greve O.J. Moltkes søn generalkommissær, greve A.G. Moltke var far til Sophia Isabella Kofoed-Hansen (94,2).

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 2

◀ **Haderslev** : 95,4.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 6

◀ **Kofoed-Hansen** : Hans Peter Kofoed-Hansen (90,18).

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 7

◀ **Mandag** : Om brevets datering, se tekstredigeringen, s. 139.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 10

◀ **Høivelbaarne Hr** : titulatur til person, hvis titler i rangforordningen (81,35) optræder i 2. rangklasse, fx konferensråder. En etatsråd optræder i 3. klasse, nr. 9, og skulle tituleres: 'høj- og velbårne herre'. Se »Titulaturer til Rangspersoner i alfabetisk Orden« i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog* (81,35) bd. 1, s. 49-56; s. 51.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 11

◀ **Etatsraad** : Chr. Molbech (103,3) blev udnævnt til etatsråd den 28. juni 1845, se T.H. Erslew *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon«* bd. 1-3, Kbh. 1858-68; bd. 2, 1864, s. 380.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 12

◀ **Deres Ønske** : Brevet, hvori Molbech udtrykker sit ønske, synes ikke at være bevaret.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 14

◀ **det danske Sprogs tyske Ven** : hentyder formentlig til Edmund Zoller (1822-1902), ty. bibliotekar og litterær forf.; udgav i 1846 *Die Bibliothekswissenschaft im Umriss* og erhvervede s.å. doktorgraden, fungerede som bibliotekar i Stuttgart, 1885-99 direktør for Det kgl. Hofbibliotek i Stuttgart. I 1847-48 havde Molbech en længere korrespondance med Zoller, hvoraf det fremgår, at de to udvekslede bøger på hhv. da. og ty., og at Zoller var interesseret i da. sprog, litteratur og samfundsforhold (NKS 2336, 4^o og fot.brev.). Zoller oversatte i 1849 *Bilderbuch ohne Bilder* af H.C. Andersen (i Reclams Universal-Bibliothek) og i 1852 *Die Novellen des Verfassers der »Alltagsgeschichte«* [Thomasine Gyllembourg], på da. udg. af J.L. Heiberg, i 17 småbind.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 15

◀ **Det medfølgende Exemplar af Enten - Eller ... Bogen er nemlig udsolgt** : *Enten - Eller. Et Livs-Fragment*, udg. af pseudonymen Victor Eremita, bd. 1-2, udkom den 20. feb. 1843 og var udsolgt o. to år efter sin udgivelse, se tekstredegørelsen i SKS K2-3, 61f.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 16

◀ **med en tjenende Aands Hurtighed »lystre Vinket«** : hentyder formentlig til eventyret om Aladdins ring i *Tusind og én nat*; når Aladdin gnider på den ring, han har fået af den afrikanske troldmand, kommer ringens ånd til syne og stiller sig selv og alle ringens ånder til hans tjeneste, rede til at lystre hans befalinger. Jf. »Geschichte Aladdins oder die Wunderlampe« (531. til 558. nat) i *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen*, overs. af G. Weil, bd. 1, udg. af A. Lewald, Stuttgart 1838, bd. 2-4, Pforzheim 1839-41, ktl. 1414-1417; bd. 3, 1841, s. 163-313, fx s. 184f., hvor ringens ånd viser sig første gang og hjælper Aladdin ud af den gravhule, han var blevet sendt ned i for at hente den vidunderlige lampe. Jf. også Adam Oehlenschlägers dramatiske digt *Aladdin, eller Den forunderlige Lampe*, i Oehlenschlägers *Poetiske Skrifter* bd. 1-2, Kbh. 1805, ktl. 1597-1598; bd. 2, s. 75-436: I scenen i den underjordiske hule i slutningen af 1. akt, s. 133f., kommer Aladdin til at støde den ring, Nouredin har sat på hans finger, mod klippen, og straks kommer ringens ånd til syne og siger: »Herre! hvad vil du mig? / See! jeg maa lyde dig. / Ringen er i din Haand, / Du byder Ringens Aand. / Ey er det mig, som maa / Ene tilrede staae. / Alle de Slaver, som / Hylde dens Helligdom, / Knæle til dyben Jord, / Lystre dit Magtens Ord«. Optrinet gentager sig med de samme ord i nattesenen ved åen i 4. akt, s. 316ff.; jf. også scenen i kabinettet på Aladdins slot i Afrika i 5. akt, s. 336-340, hvor Aladdin forsættigt påkalder ringens ånd.

I trykt udgave: Bind 28 side 102 linje 22

◀ **Molbech** : Christian Molbech (1783-1857), da. historiker, filolog, kritiker og forf.; fra 1805 første amanuensis, fra 1814 anden og fra 1823 første sekretær ved Det Kgl. Bibliotek, fik 1819 titel af professor, fra april 1829 medlem af Det kgl. danske Videnskabernes Selskab, fra nov. 1829 ekstraordinær prof. i litteraturhistorie ved Københavns Universitet, og fra juli 1830 til dec. 1842 tillige medlem af Det kgl. Teaters direktion; medlem af adskillige udenlandske lærde selskaber.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 3

◀ **R af D.** : Molbech blev udnævnt til Ridder af Dannebrog den 28. okt. 1836, se T.H. Erslew *Almindeligt Forfatter-Lexicon* (90,6) bd. 2, 1847, s. 276.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 4

◀ **DM.** : Molbech modtog Dannebrogsmændenes hæderstegn den 28. juni 1842, se T.H. Erslew *Almindeligt Forfatter-Lexicon* (90,6) bd. 2, 1847, s. 276.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 4

◀ **R af N. St.** : Molbech blev udnævnt til Ridder af Nordstjernen, en sv. orden, den 23. juni 1843, se T.H. Erslew *Almindeligt Forfatter-Lexicon* (90,6) bd. 2, 1847, s. 276.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 4

◀ **o: s: v:** : Hvilke yderligere ordner der sigtes til, har ikke ladet sig identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 4

◀ **Mag. S. A. Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 7

◀ **»Hvad man gør, gør man snart«** : frit citat fra SKs brev fra april 1847 til Chr. Molbech, Brev 58 i SKS 28, 104,13. Sml. Joh 13,27, hvor Jesus under det sidste måltid med sine disciple siger til Judas: »hvad du gør, det gør snart!« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 9

◀ **lille Billet** : 103,9. – **Billet:** kort skriftlig meddelelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 10

◀ **en stor Bog** : sigter til *Enten - Eller* (102,16); bd. 1 består af 470 sider og bd. 2 af 352 sider i oktav.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 10

◀ **de procrastinerende Naturer** : de naturer, der udsætter (fra den ene dag til den anden), nøler, trækker i langdrag.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 14

◀ **i Følge heraf** : i konsekvens heraf.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 22

◀ **Bogens Forfatter** : sigter formentlig til bogens pseudonyme udgiver, Victor Eremita (90,15).

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 25

◀ **den mærkværdige Bog**: den bemærkelsesværdige bog.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 26

◀ **Forgænger** : sigter formentlig til *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, der udkom den 13. marts 1847, se tekstredegørelsen i SKS K8, 153, og hvoraf SK sendte Chr. Molbech et eksemplar med dedikation, se Dedikation 36, i SKS 28, 501.

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 27

◀ **Oplaget af »den store Bog« er udsolgt - et Phænomen ... behøve at studeres** : sml. følgende passage i journaloptegnelsen NB:194, fra den 30. april 1847: »At Enten - Eller er udsolgt skriver Molbeck mig til (i en Billet af 29^d April 47) igaar er 'et Phænomen i vor Tids Literatur-Historie, som kan behøve at studeres' - og hvorfor? Etatsraaden [102,12] veed ikke, at den er udsolgt for længere siden, han veed ikke, at Joh. Climacus i afsluttende Efterskrift allerede for eet Aar siden har forklaret sig desangaaende, han veed ikke, at Reitzel allerede for to Aar siden har talt om et nyt Oplag, at det er mig, der forhindrer det; han drømmer ikke om, hvorledes jeg i Omvendthedsens dialektiske og i Sandhedens om muligt lidt rensende Tjeneste modarbejder mig selv.« SKS 20, 116,14-23; se kommentarerne dertil. - **Oplaget af »den store Bog« er udsolgt**: sigter til, at 1. opl. af *Enten - Eller* var udsolgt (102,16).

I trykt udgave: Bind 28 side 103 linje 30

◀ **»Enten - Eller«** : 102,16.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 2

◀ **extraordinarius Professor histor. literar.** : lat., ekstraordinær prof. i litteraturhistorie (103,3).

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 5

◀ **min Bestalling** : min ansættelse, beskikkelse, udnævnelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 6

◀ **»in der Ferne«** : ty. »på afstand«. Sml. dog journaloptegnelsen NB:18, fra marts 1846, hvor SK beretter om et besøg, Chr. Molbech har aflagt ham. Herom skriver SK bl.a.: »Han priste min Særhed, og min sære Levemaade, fordi den begunstigede min Arbeiden.« SKS 20, 29,15f.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 7

◀ **M.** : Christian Molbech (103,3).

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 10

◀ **Høivelbaarne Hr** : 102,11.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 13

◀ **Etatsraad** : 102,12.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 13

◀ **Gave** : Hvilken bog, der er tale om, lader sig ikke entydigt afgøre. I sit bibliotek havde SK to bøger af Chr. Molbech fra 1848: *Om de gamle Danske Folkevisers Beskaffenhed og Forhold, deres Skikkelse i Haandskrifter og trykte Udgaver, og om Grundsætningerne for deres Udgivelse*, Kbh. 1848 [særskilt, nypagineret aftryk af *Historisk-biographiske Samlinger, og Bidrag til den danske Sprog- og Litteraturhistorie i ældre og nyere Tid*, udg. af Chr. Molbech, 1. hefte, 1847, s. 1-122], ktl. 1482; og *Kong Christian den Femtes*

egenhændige Dagbøger for Aarene 1689, 1690, 1691 og 1696, udgivne efter Originalerne, med en Indledning, og et Tillæg af utrykte Bidrag til denne Kongens Historie m. m., Kbh. 1848 [særskilt, nypagineret aftryk af *Nyt historisk Tidsskrift*, udg. af Den danske historiske Forening, red. af Chr. Molbech, bd. 1, 1847, s. 469-530, og bd. 2, 1848, s. 175-258 og s. 555-644], ktl. 2014. Men i betragtning af, at der er tale om en gave, der af Chr. Molbech 'faderligt' er 'opsparet' til SK, en gave af »en saadan Erudition [104,28], en saadan Videns Rigdom og et saadant Herredømme over det talløs Mangfoldige«, og at SK føler sig »eenfoldig og fattig og overvældet«, kunne der også være tale om en anden bog i SKs bibliotek af Chr. Molbech, nemlig *Bidrag til en Historie og Sprogskildring af de danske Bibeloversættelser fra det XVI^{de} Aarhundrede, særdeles Christian den Tredies Bibel af 1550. Et Indbydelsesskrift til Reformationshøitiden ved Københavns Universitet i Aaret 1840*, Kbh. [1840], ktl. 34. Der er tale om et uhyre lærd værk, der bl.a. indeholder kolonneopstillede sammenligninger ml. højtyrke oversættelser og Luthers oversættelse af Bibelen fra 1534, ml. forskellige plattyske oversættelser, ml. den ældste da. oversættelse og de tidligste da. og sv. reformationsoversættelser, ml. disse reformationsoversættelser og Erasmus af Rotterdams lat. oversættelse, osv. Desuden er der detaljerede paragrafinddelte beskrivelser af ortografien samt substantivernes, adjektivernes, pronominerne, verberne og adverbierne grammatiske former efterfulgt af en redegørelse for de syntaktiske forhold og de stilistiske egenskaber i Chr. III's da. Bibel fra 1550, alt sammen belagt med 'talløse' eksempler. Endelig indeholder bogen et fyldigt »Glossarium til Bibelen af 1550«.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 24

◀ **destoværre** : desværre.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 26

◀ **Lige overfor** : i forhold til.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 27

◀ **Erudition** : (grundig) lærdom, lærd dannelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 104 linje 28

◀ **den »Hengivenhed«, med hvilken De sendte Gaven** : sigter utvivlsomt til den dedikation, der har stået i det tilsendte gaveeksemplar, som ikke er identificeret. Da SK tidligere modtog Molbechs bog *Hertugdømmet Slesvig, i dets Forhold til Kongeriget Danmark, og til Holsten. En kort historisk Skizze*, Kbh. 1846 [særskilt, nypagineret aftryk af *Nyt historisk Tidsskrift*, udg. af Den danske historiske Forening, bd. 1, 1847, s. 261-418], ktl. 2015, indeholdt den følgende dedikation: »Herr. Mag. S. Kierkegaard / med Hengivenhed / fra C. Molbech.« (Bogen er i privateje.)

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 1

◀ **vistnok** : rigtignok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 3

◀ **Lige for Lige** : 93,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 5

◀ **med Høiagtelse** : med stor, særdeles agtelse (alm. anvendt som slutningformel i breve).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 7

◀ **Molbech** : Christian Molbech (103,3).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 13

◀ **R af D** : Ridder af Dannebrog (103,4).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 14

◀ **D M** : Dannebrogsmænd (103,4).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 14

◀ **R af N** : Ridder af Nordstjernen (103,4).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 14

◀ **Tømmerup Præstegaard** : F.L.B. Zeuthen var i 1848 sognepræst i Tømmerup ved Kalundborg (107,26).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 17

◀ **Magister S. Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 19

◀ **Deres sidste Bog** : sigter til *Christelige Taler*, i SKS 10, 5-325. Bogen udkom den 25. april 1848, se tekstredegørelsen i SKS K10, 7.

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 20

◀ **alle Deres senere Bøger** : sigter formentlig først og fremmest til *Opbyggelige Taler i forskellig Aand* (1847), i SKS 8, 109-431, og *Kjerlighedens Gjerninger* (1847), i SKS 9, 5-378.

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 23

◀ **vor nærværende Tilstand** : hentyder formentlig til den politiske situation i 1848. Europa var præget af revolutioner og politiske omvæltninger, som vendte op og ned på det bestående. I Danmark gav Chr. VIII's død den 20. jan., efterretningerne om Februarrevolutionen i Paris og rygterne om oprør i de ty. hertugdømmer Slesvig og Holsten (som hørte under den da. krone) anledning til enevældens fald den 21. marts og straks efter udbruddet af en borgerkrig ml. monarkiets da. og ty. dele (Den første Slesvigske Krig el. Treårskrigen, der var brudt ud i april 1848 og varede til feb. 1851).

I trykt udgave: Bind 28 side 106 linje 24

◀ **hvad Tiden kræver** : el. hvad tiden fordrer, en på SKs tid hyppigt benyttet vending i forbindelse med krav om politiske forandringer (fx de liberale), kirkelige reformer (fx grundtvigianerne) el. mere almene fordringer til åndslivet. I sidste henseende kan der især tænkes på J.L. Heiberg, hvis hegelianske forestillinger om historiens nødvendige fremadskriden, kombineret med hans ønske om at bringe det københavnske borgerskabs bevidsthed og smag på niveau med fremskredne europæiske storbyers, ofte fik ham til at tale om tidens el. tidsalderens fordring.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 1

◀ **kunne** vi: kan.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 4

◀ **Armodens Bekymring for den Dag »imorgen«** : sigter til nr. I »Armodens Bekymring« i »Hedningenes Bekymringer. Christelige Taler«, første afdeling af *Christelige Taler* (106,20), i SKS 10, 25-34, se især s. 30.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 9

◀ **en Armodens Bekymring for den Dag »igaar« ... skrive noget ret Opbyggeligt ogsaa derom** : sml. marginaloptegnelsen NB4:154.b, dateret den 17. maj 1848: »Her kunde ogsaa tages et Hensyn til den Bemærkning af Zeuthen i et Brev for en Uges Tid siden (som jeg i en skjødesløs Hentydning i Svaret ligesom slog paa at ville tage H: t: [hensyn til]): 'at der ogsaa gives en Bekymring for den Dag Igaar betræffende [angående] hvad man har spist – og ikke betalt.' Vanskeligheden er nemlig at faae den Dag Idag forudsætningsløs«, SKS 20, 358m. Marginaloptegnelsen er senere føjet til en hovedoptegnelse NB4:154, der bærer overskriften »Nye Taler om Lilierne og Fuglen« og er skrevet i påsken 1848, der faldt mellem den 20. og den 24. april. – **at De engang vil skrive ... Opbyggeligt ogsaa derom:** 108,5.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 10

◀ **Hedningernes Bekymringer** : 107,9.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 18

◀ **Zeuthen** : Frederik Ludvig Bang Zeuthen (1805-74), da. præst og forf.; 1826 cand.theol., 1833 mag.art., fra april 1833 til aug. 1834 på en europæisk studierejse, hvor han blev grebet af F.W.J. Schellings filosofi; fra maj 1835 sognepræst i Grimstrup og Årre i Ribe stift, fra aug. 1842 i Tømmerup ved Kalundborg i Nordvestsjælland, fra feb. 1849 i Sorø på Midtsjælland og fra dec. 1860 ved Skt. Michaelis Kirke i Fredericia i Østjylland; i 1840 indledte han et angreb på N.F.S. Grundtvigs kirkelige anskuelse, især mod forståelsen af Den apostolske Trosbekendelse og dens oprindelse, hvilket bl.a. førte til flere opgør med SKs ældre bror P.C. Kierkegaard på konventsmøder; under SKs strid med kirken, rettede Zeuthen også sin polemik mod ham. SK havde et par af Zeuthens skrifter, jf. ktl. 259, 915 og 916.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 26

◀ **S. T.** : 'salvo titulo' (90,5).

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 27

◀ **Mag. Art.** : Magister Artium (lat., 'magister i videnskaberne'), akademisk titel på den, der har erhvervet magistergraden ved det filosofiske fakultet (106,19).

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 28

◀ **fr.** : franko el. franco, fast udtryk for, at portoer er forudbetalt.

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 30

◀ **Gammel Torv, Hjørnet af Frederiksberggaden** : (se kort 2, B1). SK boede i familiehuset på Nytorv matrikelnr. 2 (se kort 2, B1-2) fra okt. flyttedag 1844 til april flyttedag 1848, hvor han flyttede til Rosenborggade matrikelnr. 156 B, gadenr. 9 (hjørnet af Rosenborggade og Tornebuskegade (se kort 2, C1)).

I trykt udgave: Bind 28 side 107 linje 31

◀ **Høistærede** : 90,8. Modtageren er F.L.B. Zeuthen (107,26).

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 2

◀ **Hr. Magister** : F.L.B. Zeuthen havde erhvervet den filosofiske magistergrad i 1833 (107,26).

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 2

◀ **Deres lille Brev** : sigter til F.L.B. Zeuthens brev af 11. maj 1848 til SK, Brev 61 i SKS 28, 106f.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 3

◀ **Bemærkningen om den Dag igaar** : 107,10, se SKS 28, 107,10-21.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 4

◀ **jeg skal nok huske den imorgen** : se følgende passage i nr. III i *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (1849): »det er Alvor, Du skal lære Glæde af Lilien og Fuglen. Endnu mindre maa Du blive Dig selv vigtig, saa Du, fordi nu Lilien og Fuglen ere eenfoldige, maaskee for at føle, at Du er Menneske, bliver vittig, og, talende om et enkelt Imorgen, siger: Lilien og Fuglen, de kan sagtens, de som ikke engang have den Dag Imorgen at plages med, "men Mennesket, som jo ikke blot har Bekymring for den Dag Imorgen, hvad han skal spise, men ogsaa for den Dag Igaar, betræffende [angående] hvad han har spist - og ikke betalt!"« SKS 11, 43,16-23.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 5

◀ **den Gang sad og læste Korrektur** : sigter formentlig til marts og april måned 1848, hvor SK sammen med sin sekretær Israel Levin læste korrektur på *Christelige Taler* (106,20), se tekstredogørelsen i SKS K10, 59 og 69-75.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 9

◀ **Høistærede** : 90,8. Brevets modtager er skuespilleren J.L. Phister (109,10).

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 14

◀ **Hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 15

◀ **denne lille Opsats** : sigter til SKs artikel »Hr Phister som Captain Scipio (i Syngestykket 'Ludovic'). En Erindring og for Erindringen« (forkortet »Hr Phister som Captain Scipio«), i SKS 16, 125-143, skrevet i julen 1848 og opr. tænkt til udgivelse i avisen *Fædrelandet*, hvilket den imidlertid ikke blev, se tekstredogørelsen i SKS K16, 140-146. J.L. Phister optrådte i rollen som den drikkældige kaptajn Scipio (et basparti) i syngestykket *Ludovic*, overs. af Thomas Overskou (i *Det kongelige Teaters Repertoire*, nr. 61, bd. 3), Kbh. 1834. Fra premieren den 24. maj 1834 på Det kgl. Teater og frem til og med sæsonen 1837-38 blev stykket opført 13 gange, derpå syv gange ml. den 4. feb. og den 11. okt. 1841 og i SKs levetid endnu én gang, ved en sommerforestilling den 11. juni 1846.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 15

◀ **vistnok** : givetvis, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 15

◀ **Ferie-Tid** : julen 1848 (108,15).

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 17

◀ **Forbindtligheds**: venlighed, taknemlighed.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 21

◀ **det lille Manuscript** : 108,15.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 25

◀ **beregnet kun paa een Læser** : se tekstredegørelsen til »Hr Phister som Captain Scipio« (108,15), i SKS K16, 144f.

I trykt udgave: Bind 28 side 108 linje 26

◀ **Skuespiller Phister** : Joachim Ludvig Phister (1807-96); fra 1817 knyttet til Det kgl. Teater som balletelev, senere som skuespillerelev; debuterede ved Det kgl. Teater i 1825 og blev sidenhen en af datidens største skuespillere med særlige evner for at spille de komiske roller. I første del af *Enten – Eller* (1843) havde SK tidligere rost Phister for hans rolle som Charles i *Den første Kjærlighed*, se SKS 2, 270. Formentlig samtidig med, at SK okt. flyttedag 1848 flyttede fra Rosenborggade matrikelnr. 156 B, gadenr. 9, til Rosenborggade matrikelnr. 156 A, gadenr. 7, 1. sal (se kort 2, C1), flyttede J.L. Phister og hans kone, Louise Phister, ind på 2. sal i samme hus og blev boende der længere end SK, som fraflyttede sin lejlighed april flyttedag 1850, se tekstredegørelsen til SKs ikke trykte artikel »Hr Phister som Captain Scipio« (108,15), i SKS K16, 145.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 10

◀ **Nytaarsaften 1850** : SK var april flyttedag 1850 flyttet fra Rosenborggade matrikelnr. 156 A (109,10) til Nørregade matrikelnr. 43, 2. sal i forhuset (se kort nr. 2, B1), hvor han boede til april flyttedag 1851.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 12

◀ **denne Bog** : *Enten – Eller. Et Livs-Fragment*, udg. af pseudonymen Victor Eremita (90,15), 2. udg., Kbh. 1849. Bogen udkom den 14. maj 1849, se tekstredegørelsen til *Enten – Eller* i SKS K2-3, 65.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 13

◀ kommer Dem **til Hænde**: i hænde.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 13

◀ **unter uns gesagt** : ty., mellem os sagt, sagt i fortrolighed.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 15

◀ **en vis Magister ... vi Pseudonymer ... ikke kan frigøre os fra** : se »En første og sidste Forklaring«, SKs upaginerede tillæg bagest i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), i SKS 7, 569-573, hvor han erklærer at være forf. af de pseudonyme skrifter fra *Enten – Eller* til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. – **en vis Magister**: SK (88,10).

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 15

◀ **Deres berømte Navn har fundet en Plads** : 109,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 18

◀ **i andet Oplag** : 109,13.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 19

◀ **boede ovennævnte Magister ... i Huus ... med Dem** : 109,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 20

◀ **ethvert mit Forsøg** : ethvert af mine forsøg.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 24

◀ »**bien**« : fr., godt, nuvel.

I trykt udgave: Bind 28 side 109 linje 26

◀ **den Kunstner, hvis Styrke er Reflexionen** : sml. SKs ikke trykte artikel »Hr Phister som Captain Scipio« (108,15) om Phisters præstation som »en reflekterende Comiker«, hvor det i indledningen hedder: »'Captain Scipio' er en eminent Præstation i Det, som er Phister^s Potens: Reflexion«, SKS 16, 127-131; 127,12-13.

I trykt udgave: Bind 28 side 110 linje 3

◀ **Victor Eremita** : 90,15.

I trykt udgave: Bind 28 side 110 linje 16

◀ **Høistærede** : 90,8. Brevet er til C.E. Kiellerup (111,16).

I trykt udgave: Bind 28 side 110 linje 20

◀ **den tilsendte Flaske Madeira** : Hvornår SK har modtaget denne flaske, har ikke ladet sig identificere. For at opnå den rette aroma bliver Madeira ofte lagret i seks år, og undertiden fremskyndes lagringen ved at sende vinen gentagne gange med skib til Vestindien.

I trykt udgave: Bind 28 side 110 linje 21

◀ **Linien** : i bestemt form maritimt udtryk for: ækvator.

I trykt udgave: Bind 28 side 110 linje 22

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 28 side 110 linje 26

◀ **hiin store videnskabelige Expedition** : sigter til den videnskabelige ekspedition, der blev foretaget under letfregatten Galatheas jordomsejling 1845-47 under kaptajn Steen Andersen Billes (1797-1883) kommando. Initiativet til den første Galathea-ekspedition blev taget af kong Chr. VIII, der i en instruks til Det kgl. Videnskabernes Selskab opfordrede selskabet til at udpege de naturkyndige videnskabsmænd og deres medhjælpere til ekspeditionen, der havde til formål at afgive et så rigt videnskabeligt udbytte som muligt i udforskningen af især de ostindiske og de nikobariske øer. Desuden skulle den overdrage Tranquebar og Serampore til det britisk-ostindiske kompagni, videreføre koloniseringen af Nikobarøerne og udbygge handlen med især Kina samt indgå nye handelstraktater. Ekspeditionen, der stadfæstede Danmarks position som en førende søfartsnation og til dels også som kolonimagt, stævnedes ud den 24. juni 1845 og vendte tilbage den 31. aug. 1847. Galathea havde en besætning på 231 mand, heraf 221 søfolk.

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 1

◀ **De ... seer af Billes Bog, nær ... et Vildfarelsens Offer for Deres Iver** : hentyder formentlig til følgende beretning, under ekspeditionens ophold på de nikobariske øer i den bengalske havbugt, i Steen Billes *Beretning om Corvetten Galathea's Reise omkring Jorden 1845, 46 og 47* bd. 1-3, Kbh. 1849-51, ktl. U 21; bd. 1, s. 295: »Den samme Aften var Entomologen, Hr. Kjellerup gaaet i Land ved Nancovry paa den Pynt, som skiller Korshavnen fra Vesthavnen, og paa hvis Vestside Itoé er beliggende. Han havde trængt sig saa dybt ind i Krattet, at han forvildede sig, kunde ikke komme tilbage, men vedblev at arbeide sig frem, til han naaede Stranden paa den østre Side. Men da her ingen Huse findes, saae han sig atter forladt, og Natten stundede til. Endelig lykkedes det ham at gjøre sig bemærket af en Nicobar, som kom roende forbi i sin Cano, og som tog ham ombord og bragte ham ud til Skibet seent paa Aftenen.«

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 2

◀ **Cand. Kiellerup** : Carl Emil Kiellerup (1822-1908), da. entomolog; dimitteredes 1838 fra det v. Westenske Institut til Københavns Universitet, studerede først teologi, men opgav det til fordel for naturhistorie, fra 1840 lærer i naturhistorie ved det v. Westenske Institut, udnævntes 1845 af Chr. VIII til som naturforsker at deltage i Galathea-ekspeditionen; efter hjemkomsten bidrog han til »'Uddrag af de paa Nicobarøerne i Foraaret 1846 anstillede Undersøgelser.' Trykt som Manuscript«, optrykt i *Nyt Archiv for Søvnæsenet*, udg. af A. Rung, 2. række, bd. 1, Kbh. 1846, s. 349-378 og s. 449-476. Fra okt. 1847 var han lærer i naturhistorie ved

Borgerdydskolen på Christianshavn, fra april 1848 ved Metropolitanskolen, hvor han 15. juli 1849 blev udnævnt til adjunkt både i naturhistorie og geografi, se beskrivelsen af Kiellerups »Levnedsforløb« i *Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Metropolitanskolen i Juli*, Kbh. 1849, s. 59-61, og se *Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Metropolitanskolen i Juli*, Kbh. 1850. Fra 15. juli 1854 var han adjunkt ved Flensborgs Lærde- og Realskole.

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 16

◀ **Dem** : Brevet er til den da. filosof Peter Michael Stilling (1812-69); dimitteredes 1832 fra Viborg Katedralskole til Københavns Universitet, begyndte at studere teologi, men opgav studiet kort før eksamen til fordel for – især den hegelske – filosofi, fik senere dispensation til at disputere for magistergraden med afhandlingen *Den moderne Atheisme eller den saakaldte Neohegelianismes Conseqvenser af den hegelske Philosophie*, Kbh. 1844, ktl. 801; allerede fra begyndelsen af 1840'erne havde han gjort sig til talsmand for en konservativ hegelianisme, som han i slutningen af årtiet tog stærkt afstand fra. Efter en studierejse virkede han 1846-50 som privatdocent.

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 20

◀ **det modtagne Exemplar af Deres lille Bog** : sigter til P.M. Stillings stærkt SK-påvirkede stridsskrift *Om den indbildte Forsoning af Tro og – Viden med særligt Hensyn til Prof. Martensens »christelige Dogmatik.« Kritisk-polemisk Afhandling*, Kbh. 1850, ktl. 802 (112,16), averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 300, den 21. dec. 1849. SK modtog bogen med følgende dedikation: »Til Hr. Magister S. Kierkegaard med dyb Taknemlighed og Høiagtelse venligst Forf.« H.P. Rohdes *Auktionsprotokol over Søren Kierkegaards Bogsamling*, Kbh. 1967, s. 56 (ctl. 802).

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 20

◀ **en Styrelse** : Guds styrelse, jf. kap. 2, andet afsnit, »Hvad Skriften lærer om Guds Forsyn og de skabte Tings Opholdelse«, § 3: »Gud, som er Verdens Herre og Regent, bestyrer med Viisdom og Godhed, hvadsomhelst der skeer i Verden, saa at baade det Gode og det Onde faaer et saadant Udfald, som han finder tienligst [mest formålstjenligt, gavnlignst]«, og § 5: »Hvad der møder os i Livet, enten det er sørgeligt eller glædeligt, bliver os *tilskikket af Gud i de bedste Hensigter*, saa at vi altid have Aarsag til at være fornøiede med hans Regiering og Bestyrelse«, i *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler* (af N.E. Balle og C.B. Bastholm, gerne omtalt som *Balles Lærebog*), Kbh. 1824 [1791], ktl. 183, s. 23 og s. 24f.

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 22

◀ **naar Smerte vil gjøre Dem svag** : sigter til P.M. Stillings smerte over tabet af sin afdøde kone i julen 1847 (112,10).

I trykt udgave: Bind 28 side 111 linje 25

◀ **»Denne glade Juletid«** : muligvis frit citat fra første strofe af den da. biskop og pietistiske salmedigter Hans Adolf Brorsons julesalme »I denne søde Juletid« (1732 og 1739): »I denne søde Juletid / Tør man sig ret fornøie, / Og bruge al sin Kunst og Flid / Guds Naade at ophøie, / Ved den, som er i Krybben lagt, / Vi vil af ganske Sjælemagt, / I Aanden os forlyste, / Din Lov skal høres, Frelsermand, / Saa vidt og bredt i Verdens Land, / At Jorden den skal ryste.« *Troens rare Klenodie, i nogle aandelige Sange fremstillet af Hans Adolph Brorson*, udg. af L.C. Hagen, Kbh. 1834, ktl. 199, s. 11f.; s. 11. DDS-2002, nr. 109.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 6

◀ **vistnok** : givetvis, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 6

◀ **Billet** : kort skriftlig meddelelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 7

◀ **Deres afdøde Hustru** : P.M. Stilling giftede sig den 1. dec. 1846 med Frederikke Marie Larsine Jacobine Larsen, som døde året efter, den 22. dec. 1847, 33 år gammel.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 10

◀ **Og det gjør jeg med Glæde ... aldrig var væsentligen skilt** : sml. journaloptegnelsen NB14:112, fra dec. 1849, hvor SK under overskriften »I Anledning af Stilling« i citationstegn har indført denne slettede del af brevkonceptet i en lidt varieret version, hvorefter han skriver: »Saaledes havde jeg et Øieblik tænkt paa at skrive ham til^b. Hans Liv er lagt ham saaledes an, at han kan blive en religious Existents af ualmindeligere

Art. Men Alt beroer paa, hvor dybt han er saaret ved Tabet af hans Kone, og hvor dybt han ethisk overtager Saaret. Er dette ikke i sin Orden, saa vilde en saadan Replik blot blive et Incitement, der frister Phantasien; og er Det Tilfældet, behøves intet Incitement. Men han interesserer mig, fordi jeg veed at vurdere hans Existents-Forhold.« SKS 22, 411,8-36; 29-36. I marginaloptegnelsen NB14:112.b skriver SK: »i Anledning af det Exemplar han har sendt mig af den lille Bog mod Martensen [111,20].« SKS 22, 411m,2-5.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 16

◀ **en Forklaret** : en forvandlet, en salig; sml. hertil journaloptegnelsen NB14:112, hvor det hedder: »en erklæret Tilhænger af en Forklaret, Deres Hustrue«, SKS 22, 411,10f.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 17

◀ **narre Livet hen** : leve hele sit liv som en nar, spøge el. pjanke sit liv bort.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 22

◀ **vil i Hjertets Oprigtighed rette sig mod Eet** : allusion til »Hjertets Reenhed er at ville Eet«, temaet for »Ved Anledningen af et Skriftemaal«, der udgør »En Leiligheds-Tale«, første afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), i SKS 8, 138,16.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 24

◀ **»jeg ønsker ikke at erindres ... hvad jeg har udrettet«** : Hvis der er tale om et citat, er en kilde ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 28 side 112 linje 28

◀ **Beundrerinder - hvoraf De har saa utallige** : sml. brevgruppen »Læserinder«, i SKS 28, 467-489.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 6

◀ **Frue Bang** : sigter til Sophie Marie Bang, f. Dahlerup (1801-78), med hvem O.L. Bang indgik ægteskab den 19. juni 1826; hans første kone døde i 1818.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 9

◀ **Datter** : I ægteskabet med Sophie Marie Bang havde O.L. Bang to døtre: Olivia Sophie Jacobine Bang (f. 1829), der i okt. 1852 blev gift med reserveakkuchør, dr.med. M.M. Hassing; og Marie Frederikke Franziska Bang (f. 1839), der i maj 1860 blev gift med overlæge A.T. Aarestrup. Se *Den danske Lægestand*, supplementbind til 7. udg., ved K. Carøe, Kbh. 1904, s. 1f. og s. 39f. Her tænkes formentlig på Olivia Sophie Jacobine Bang, der i dec. 1849 var 20 år gammel; ved folketællingen feb. 1850 (Skt. Annæ østre kvarter) boede hun hjemme i Amaliegade matrikelnr. 126, 2. sal.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 9

◀ **en Fætterske, som De vel kan lide** : sigter formentlig til Julie Augusta Thomsen, f. Kierkegaard (1810-84), der i 1845 var blevet enke, da hendes fætter og mand regimentskvartermester, cand.jur. Hans Bentzen, adopteret Thomsen, døde. Julie Thomsen var datter af Michael Andersen Kierkegaard, fætter til SKs far, Michael Pedersen Kierkegaard, og således SKs halvkusine (117,4).

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 9

◀ **hendes Fætter, som De ogsaa kan lide** : sigter formentlig til tegneren og kunstmaleren Niels Christian Kierkegaard (1806-82), søn af Anders Andersen Kierkegaard, bror til Michael Andersen Kierkegaard (113,9), og således Julie Thomsens fætter og SKs halvfætter.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 10

◀ **O Bang** : Oluf Lundt Bang (1788-1877), da. læge; 1809 cand.med., 1813 dr.med.; 1811-25 underakkuchør og reservelæge ved Den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse, fra 1814 tillige adjunkt, fra 1818 ekstraordinær og fra 1821 ordinær prof. i medicin ved Københavns Universitet, fra 1825-41 desuden overlæge ved Det kgl. Frederiks Hospital i København, Universitetets rektor 1824-25 og 1839-40, fra juli 1841 medlem af alle Københavns hospitals- og sygehusdirektioner, blev 1848 udnævnt til konferensråd. Ved siden af sit professorat og sine mange tillidsposter passede O.L. Bang sin private praksis som en af byens mest søgte læger. Han havde et omfattende videnskabeligt forfatterskab, ligesom han offentliggjorde en lang række digte. Foruden læge D.A. v. Nutzhorn var O.L. Bang SKs læge.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 14

◀ **S T** : 'salvo titulo' (90,5).

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 16

◀ **Magister S. Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 17

◀ **Rosenborggade i det nye Huus nærmest Tornebuskegade** : Rosenborggade matrikelnr. 156 B, gadenr. 9 (hjørnet af Rosenborggade og Tornebuskegade (se kort 2, C1)), hvortil SK flyttede april flyttedag 1848, men hvorfra han okt. flyttedag samme år var flyttet til Rosenborggade matrikelnr. 156 A, gadenr. 7, 1. sal. Huset var opført i 1810, men i 1846-47 forhøjede den daværende ejer, garver J.J. Gram, bygningen med to etager. Se Peter Tudvad *Kierkegaards København*, Kbh. 2004, s. 45.

I trykt udgave: Bind 28 side 113 linje 18

◀ **Magister Søren Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 114 linje 2

◀ **En Bog til mig! ... Fra Anticlimacus ... fra Udgiveren ... Søren!** : sigter til *Indøvelse i Christendom* af pseudonymen Anti-Climacus, nr. I, II og III, udg. af S. Kierkegaard, Kbh. 1850, i SKS 12, 5-253. Bogen udkom den 25. sept. 1850 (jf. brevets datering), se tekstredegørelsen i SKS K12, 7. Formentlig har bogen været forsynet med en dedikation fra udgiveren (sml. Dedikation 96-104, i SKS 28, 517-519); et sådant gaveeksemplar er dog ikke kendt. – **Anticlimacus**: egl. Anti-Climacus, der med præfikset 'anti' er dannet som en modstilling til Johannes Climacus, den pseudonyme forf. af *Philosophiske Smuler* (1844) og af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846). Sml. journaloptegnelsen NB11:204, fra juli 1849, hvor SK om den nye pseudonym skriver: »Pseudonymen hedder: Johannes Anticlimacus i Modsætning til Climacus der sagde sig [erklærede] ikke at være Christen, Anticlimacus er den modsatte Yderlighed: at være en Christen i overordentlig Grad – blot jeg selv driver det til at være ganske eenfoldigt en Christen.« SKS 22, 128,3-5. Sml. desuden journaloptegnelsen NB11:209, ligeledes fra juli 1849, som SK slutter med følgende bemærkning om sig selv: »Jeg bestemte mig høiere end J: C., lavere end Anti-C.« SKS 22, 130,21.

I trykt udgave: Bind 28 side 114 linje 4

◀ **Pegasus** : i gr. mytologi den bevingede hest, der opstod af den dræbte Medusas blod. Ved Pegasus' hovslag sprudlede der vand fra Hippokrene (hestekilden) på bjerget Helikon i Bøotien. Dette vand inspirerede digtere. I afsvækket betydning er det at ride på Pegasus at digte el. bruge digterisk fantasi.

I trykt udgave: Bind 28 side 115 linje 14

◀ Fru **Hygæas**: el. Hygieia, i gr. mytologi sundhedens gudinde, datter af Asklepios, fremstillet som en ung kvinde, der lader en slange drikke af en skål.

I trykt udgave: Bind 28 side 115 linje 17

◀ **Minervas Stempel ... Paa Fingerringen** : hentyder til den da. doktorring, der er prydet med et Minervahoved, omgivet af en laurbærkrans. Minerva er den lat. benævnelse svarende til den gr. Pallas Athene, gudinde for bl.a. visdom.

I trykt udgave: Bind 28 side 115 linje 18

◀ **det Allerhelligste** : allusion til det Allerhelligste i Åbenbaringsteltet (el. Tabernaklet), senere i templet i Jerusalem, adskilt fra det Hellige ved et forhæng; her stod pagtens ark, og her måtte alene ypperstepræsten gå ind på den store forsoningsdag, jf. 2 Mos 26,33-34; 1 Kong 6,23-28; 8,6-9; Hebr 9,3-5.7; indviet sted utilgængeligt for andre.

I trykt udgave: Bind 28 side 115 linje 29

◀ **Skaader** : ældre form for: skodder.

I trykt udgave: Bind 28 side 116 linje 7

◀ Hvis **det er saa**: det forholder sig således.

I trykt udgave: Bind 28 side 116 linje 15

◀ **Choleraen** : I det 19. årh. opstod en række vandreepidemier af den dødelige infektionssygdom kolera, som bredte sig fra Indien. Sygdommen smitter ikke gennem luften, men via afføring fra sygdomsramte

personer, der er ynglested for kolerabakterien (først opdaget 1883). Den tredje epidemi (1846-61) ramte samtlige lande i Europa samt Nord- og Sydamerika. I 1848 trængte koleraen frem over de russiske stepper og nåede Skt. Petersborg, Helsinki, Åbo, Reval og Riga samt i et enkelt tilfælde Dragør på Amager og i 1850 Lolland, hvilket gav anledning til forskellige foranstaltninger (især i form af karantæne-regler for anløbende skibe) for at hindre et muligt epidemisk udbrud. O.L. Bang udsendte pjecen *Kort Anviisning til den Indiske Choleras Behandling saalænge ingen Lægehjælp kan have*s, Kbh. 1850 (4 sider), og den samme pjece »Med nogle vedføjede yderligere Bemærkninger om Cholera af Lægerne i Nakskov«, Nakskov 1850 (8 sider). I 1851-52 var de fleste lande i Europa uden kolera, men den overvintrede i Polen og brød atter ud. I Danmark hærgede den i 1853-57.

I trykt udgave: Bind 28 side 116 linje 16

◀ **den sorte Guldsnits Bog** : sigter til, at gaveeksemplaret af *Indøvelse i Christendom* (114,4) efter SKs sædvane var indbundet i sort glanspapir med tresidet guldsnit.

I trykt udgave: Bind 28 side 116 linje 17

◀ **Fruens**: fru Sophie Marie Bang, O.L. Bangs kone (113,9).

I trykt udgave: Bind 28 side 116 linje 34

◀ **Frøkn**en : hentyder formentlig til datteren Olivia Sophie Jacobine Bang (113,9).

I trykt udgave: Bind 28 side 116 linje 35

◀ »**Kiærlighedens Giærninger**« : *Kjerlighedens Gjærninger. Nogle christelige Overveielser i Talers Form*, første og anden følge, Kbh. 1847, i *SKS* 9, 5-378. Bogen udkom den 29. sept. 1847, se tekstredigeringen i *SKS* K9, 7. Om SK sendte O.L. Bang et gaveeksemplar af *Kjerlighedens Gjærninger* med dedikation, vides ikke (sml. Dedikation 39-49, i *SKS* 28, 502-504).

I trykt udgave: Bind 28 side 117 linje 1

◀ **Julie (...)** **Cousine** : Julie Thomsen, SKs halvkusine (113,9).

I trykt udgave: Bind 28 side 117 linje 4

◀ **En Bog af Dig** : Hvilken bog af SK, der sigtes til, har ikke ladet sig identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 117 linje 11

◀ **hvad jeg med dette tænker** : hentyder formentlig til, at SK kun yderst sjældent tog imod invitationer el. gik på besøg.

I trykt udgave: Bind 28 side 117 linje 33

◀ **Oluf Bang** : Oluf Lundt Bang, SKs læge (113,14).

I trykt udgave: Bind 28 side 118 linje 12

◀ **S. T.** : 'salvo titulo' (90,5).

I trykt udgave: Bind 28 side 118 linje 13

◀ **Magister Søren Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 118 linje 14

◀ **Rosenborggade 146. A** : fejl for: Rosenborggade matrikelnr. 156 A, gadenr. 7, 1. sal (se kort 2, C1), hvor SK boede fra okt. flyttedag 1848 til april flyttedag 1850.

I trykt udgave: Bind 28 side 118 linje 15

◀ **betalt** : dvs. porto el. udbringningen med bud betalt.

I trykt udgave: Bind 28 side 118 linje 16

◀ **Forleden Dag** : måske den 7. aug. 1851, se følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 3

◀ **tvende smukke Skaaler** : hentyder til *To Taler ved Altergangen om Fredagen*, i SKS 12, 275-302, og *Om min Forfatter-Virksomhed*, i SKS 13, 5-27. De to bøger udkom samme dag, den 7. aug. 1851, se tekstredegørelserne til de to skrifter i hhv. SKS K12, 329 og SKS K13, 7. SK har formentlig ikke sendt O.L. Bang et gaveeksemplarer af de to små skrifter med dedikation (sml. Dedikation 118 og 119, i SKS 28, 522-524).

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 4

◀ **ravnsort Marmor med en gylden Kant** : hentyder til, at de to gaveeksemplarer efter SKs sædvane var indbundet i sort glanspapir med tresidet guldsnit.

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 5

◀ **Hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 6

◀ **Fredags Kosten** : hentyder til *To Taler ved Altergangen om Fredagen* (119,4).

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 12

◀ **Flora** : hentyder muligvis til den i datiden meget kendte kadetkorvet »Flora« (1826-56).

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 29

◀ **Laaland** : ældre form for: Lolland, da. ø i Østersøen, S for Sjælland.

I trykt udgave: Bind 28 side 119 linje 30

◀ **Østersaltets**: betegnelse for Østersøen, se foregående kommentar.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 2

◀ **Sophie** : Sophie Marie Bang, O.L. Bangs kone (113,9).

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 3

◀ **Fra Eva Homo** : sigter til det besyngende indledningsdigt »Sophie Bang / født Dahlerup. / 19. Juni 1851« af »O. B.« i *Eva Homo. Digt i femten Sange*, Kbh. 1851, ktl. 1532, anonymt udg. som manuskript. »O. B.« er Oluf Bang, der er forfatteren både af bogen og af indledningsdigtet, skrevet som en hyldest til hans kone i anledning af deres sølvbryllup den 19. juni 1851 (113,9).

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 4

◀ **Blancogade** : gade i København, der strakte sig fra Amaliegade til Bredgade (*se kort 2, F2-3*); strækningens navn ændredes i 1869 til Fredericiagade. I 1851 boede Sophie og Oluf Bang i Amaliegade matrikelnr. 126, jf. *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1851*.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 4

◀ **Aalholm** : hovedsædet i grevskabet Christiansholm, ejet af grev Julius v. Raben, beliggende ved Nysted på Lolland (119,30). Aalholm Slot går tilbage til det 14. årh. og beskrives i J.P. Trap *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, »Speciel Deel«, bd. 1, del I-II, Kbh. 1858; del II, s. 867f., som »en svær Bygning i 4 Fløie med tvende Taarne, hvoraf det ene, som er indrettet til astronomisk Observatorium, bærer en høist uskjøn Overbygning af Træ med Altan (...) Murene ere af røde Steen og 4-5 Alen tykke (...) Lige op til Slottet gaaer en lille Bugt af Østersøen, hvilken danner Indseilingen til Nysted og ved en Dæmning adskilles fra en lille Indsø, saa at Slottet mod Nord, Øst og Syd er omgivet af Vand«.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 7

◀ **mine Børn** : 113,9.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 11

◀ **Datter** : formentlig datteren Olivia Sophie Jacobine Bang (113,9).

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 14

◀ **hvad jeg sendte** : O.L. Bang synes at have sendt sin bog *Eva Homo. Digt i femten Sange* (120,4) til SK, jf. følgende passage i næste strofe: »den Eva (...) /, Som dristig jeg til Dig har expederet«, og se ktl. 1532.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 28

◀ **Piber-Dreng** : dreng el. ungt menneske, der var piber, dvs. fløjtespiller, ved en hærafdeling.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 32

◀ **Officeers Opvarter** : oppasser hos en officer.

I trykt udgave: Bind 28 side 120 linje 32

◀ **Nu har jeg syndet** : hentyder formentlig til beretningen i 1 Mos 3 om Adam og Evas syndefald.

I trykt udgave: Bind 28 side 121 linje 18

◀ **Borgen** : sikkerheden, garantien.

I trykt udgave: Bind 28 side 121 linje 27

◀ **rymp (...) ikke Næsen** : el. rimp ikke næsen, fast udtryk for: føl ikke ubehag, ringeagt, foragt ikke.

I trykt udgave: Bind 28 side 122 linje 7

◀ **Hygæa** : 115,17.

I trykt udgave: Bind 28 side 122 linje 9

◀ **Oluf Bang** : Oluf Lundt Bang, SKs læge (113,14).

I trykt udgave: Bind 28 side 122 linje 10

◀ **Magister Søren Kierkegaard** : 88,10.

I trykt udgave: Bind 28 side 122 linje 12